

DR. HORVÁTH PÉTER

ARCHAIKUS CÍVISHÁZAK „ÉPÍTŐKOCKÁI” AVAGY CÉHES ÉS MANUFAKTURÁLIS TÉGLAELŐÁLLÍTÁS DEBRECENBEN

Számos kérdés megválaszolatlan még a korai debreceni téglagyártás tekintetében, jelen tanulmányunkban azonban szeretnénk az elérhető írott források alapján bemutatni a város téglaelőállításának kezdeti, céhes, illetve manufakturális keretek között történő működését és fejlődését, mindezeket túl pedig megpróbáljuk jobbra behatárolni a hajdani régi téglavető város körüli elhelyezkedését is. Tanulmányunkban igyekszünk további újabb adalékokkal hozzájárulni a helytörténetkutatás ezen szegmenséhez, így írásunkban néhány fenmaradt, korai XVIII. századi és a XIX. század első, illetve második feléből származó, évszámmal vagy névbélyeggel ellátott debreceni téglá és tetőcserép fotóját – és amennyiben az lehetséges vissza azonosítását is –, közöljük.

1. Fazekasmesterek és téglavető a közép- és koraiújkorai Debrecenben

A település környékének talajviszonya és annak összetétele egyes feltevések szerint a korai időkben kevésbé lehetett alkalmas minőségi agyagáruk előállítására – bár a várostól nyugatra a Tóció folyása mentén építkezésre, vályog- és téglavetésre is alkalmas agyag volt bányászható. Annyi bizonyosnak tekinthető, hogy a debreceni fazekasok kályhákon és főbb termékükön, a cserépedényeken kívül tehát téglát is kellett, hogy készítsenek. Elég talán, ha csak a Ferences rend 1312-es debreceni megtelepedésére gondolunk, amikor is Péter fia Jakab, mint földesúr egy már korábban elpusztult, közelebből meg nem nevezett templom tégláit adományozta számukra, monostoruk felépítéséhez.¹ De éppenséggel megemlíthető az 1270-1280-as

---

¹ Megjegyzés: A Ferences rendi kolostor a Szűz Máriának szentelt egyházzal együtt a mai Dósa nádor tér, és Csapó utca környékén állt egykoron. Az Ady Endre gimnázium építéskor az ott lebontott régi épületek alapfalából számtalan koraközépkori téglá került elő újabb kivitelűekkel vegyesen falazva. Lásd még: ZOLTAI LAJOS Déri Múzeum Történeti Tárában őrzött kéziratosa, továbbá SÁPI LAJOS 1972: 6., 58.

években már fennálló, kis egyenes záródású szentély, illetve utódja a már bizonyosan téglából épült András templom is, amelyet Imre püspök legkésőbb 1317-ben bizonyosan felszentelt. Feltételezhető azonban, hogy a gótikus épület már 1311-ben is állhatott és a levéltári forrásainkban szereplő László vikárius éppen ennek a templomnak a papja volt.²

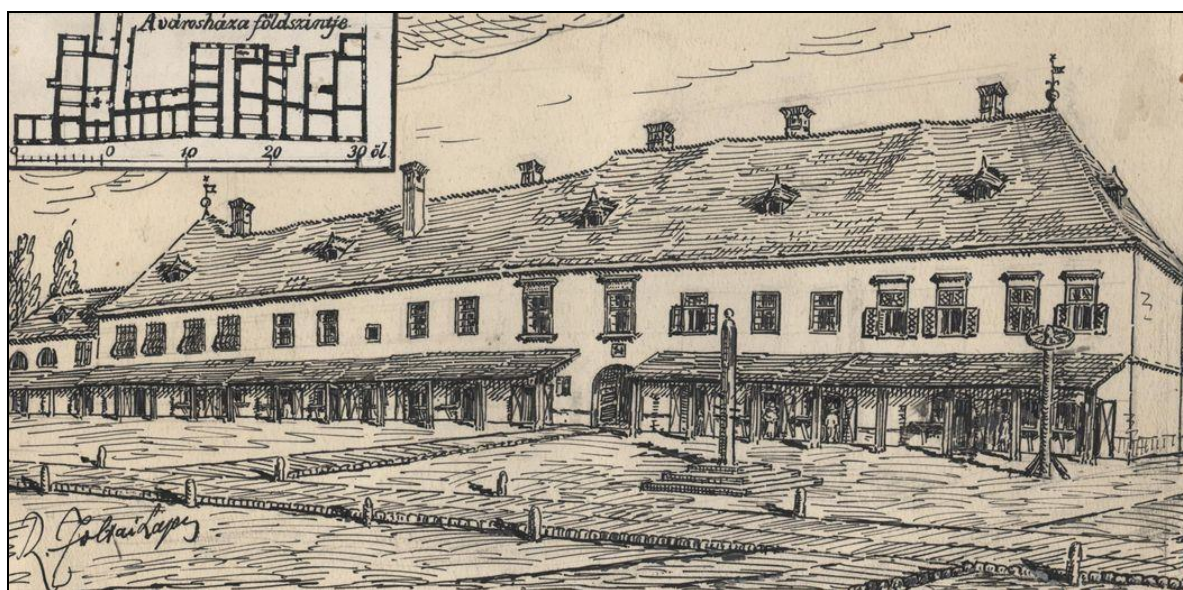

1. kép A téglából épült gótikus stílusú András templom rekonstrukciós rajza Zoltai Lajos tollából³

² MÓDY GYÖRGY 1984: 109., 120.

³ DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár. A kép eredetijét a Déri Múzeum Történeti Tárában őrzik

A téglagyártás az idő előrehaladtával mind fontosabbá vált, hiszen a városban tartósabb kivitelű építményeket nagyobb mennyiségű kő híján csak a település kiégetett földjéből emelhetek Debrecenben, s ekképpen feltehetően a mai Kálvin tér területén talán az 1270-es években – az 1300-as évek első negyedében azonban már biztosan –, álló, és később megerősített „*castellumnak*” egy része is maradandóbb anyagból kellett, hogy épüljön.⁴ Ezen felül az anyagiakban jobban dűskáló civiseknek is mindinkább nagyobb igényük lehetett arra, hogy házaikat téglából építsék. Jó példa erre Tar András emeletes épülete, amelyet 1527-ben kelt végrendeletében is már „*lapidea domusnak*,” avagy „*kőháznak*” írtak le, – később 1531-től pedig a városháza szerepét töltötte be –, a helyi feltételek ismeretében pedig szintúgy téglából épülhetett, valamikor a XIV. század, vagy ami talán még valószínűbb a XV. század során.⁵

2. kép A debreceni ősi városháza épületei zömében tartós anyagból készülhettek valamikor a XVI-XVII. század során, egyes részei viszont az 1400-as években is állhattak már⁶

⁴ MÓDY GYÖRGY 1984: 109., SZENDREY ISTVÁN 1984: 158-159., 171. Megjegyzés: „1565. esztendőben (...) egy Székely Antal nevű prédáló istentelen ember, a nyíri pajkosokkal, és dülő fosztó latrokkal a várasra útvén elsőbben is a kastélyt gyújtotta meg (kinek az akkori égés miatt a mostani időben...” – tehát 1666. körül –, „már helye sem látszik.)” BARTHA BOLDIZSÁR 1666. Lásd még: BALOGH ISTVÁN 1984: 14., továbbá MNL. HBML. IV. A. 1011/a. 1. k. 1550: 250.

⁵ ZOLTAI LAJOS 1932: 120.

⁶ DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archivum – Mikrofilmtár. A kép eredetijét a Déri Múzeum Történeti Tárában őrzik

Egyes feltevések szerint a korabeli debreceniek nem is mindig fordult fazekasokhoz a céh életre hívása után sem. Ahogyan vályogot tudtak vetetni, a téglát is maguk állíthatatták elő. A címisek *szántóföldjei agyagosak voltak. „Egy csapat cigány egész nyáron kivetette, kiszárította a kellő számú mágiát, ősszel pedig kiégették a gazda földjén a (...) tűzrevalójával.”*⁷ A ránk maradt jegyzőkönyvekben mégis szép számmal találunk tégláégetőkre vonatkozó korai adatokat is, így 1549. augusztus 3-án Fazekas Péter a tanács előtt vallotta, hogy Bakocsi Istvánnak 3300 téglával volt adósa, illetve 1549. október 13-án és 15-én Téglavető (Tégláégető) Péter ugyancsak elismerte, hogy egy bizonyos Kozma Ferencnek, Kalmár Demeternek és Paksi Péternek összesen 70.000 téglával tartozott.⁸

Az „*agyagművesek*” korábban feltehetően nem tömörültek semmiféle külön szervezetbe, a debreceni fazekascéh mindazonáltal 1574-ben minden helyi nehézség ellenére mégis megalakult. A XVI. század közepe táján már hat mester dolgozott a címisvárosban, úgymint „*Fazokos*” Benedek, Balázs, Gáspár, György, Jakab, és Mihály.⁹ És, hogy a helyi nyersanyag mégsem lehetett kiváltképp jó minőségű az is bizonyítja, hogy ha eladásra agyagot hoztak a városba azt senki sem vehette meg egyszemélyben, hanem mestertársaival osztozkodnia kellett rajta. A helyi fazekasok a különlegesen jó minőségű agyagot így vásárokon vagy a piacon szerezhették be.¹⁰ A Debrecen környéki agyagból ekkortájt tehát csak soványabb minőségű tömegáruk készülhettek, többek között éppenséggel téglá is, amelyet a fazekasok az általuk előállított cserépedényeiken és kályháikon túl a város kifejezett kívánságára égettek.¹¹

A céhalapításkor kiadott artikulusból az is kiderül, hogy vasárnap agyagot előkészíteni, edényt formázni, és kiégetni tilos volt – és sejtetőleg nem lehetett ez másképp a téglá megmunkálásának, kiégetésének, szállításának esetében sem –, hiszen a rendelkezés áthágóitól a készítményeket elkobozták és a főbíró illetve a céh tagjai osztoztak az adott termékeken. Mind ezen túl a fazekasmester csak annyi kályhacsempét állíthatott elő egyszerre, amennyit egy hét alatt a fűtőtest elkészítéséhez fel tudott használni. Ha a kész darabokat valamilyen okból mégsem tudta beépíteni, a fennmaradt mennyiséget mestertársainak átadhatta.¹²

---

⁷ ECSEDI ISTVÁN 1912: 170.

⁸ TAKÁCS BÉLA 1984: 458.

⁹ TAKÁCS BÉLA 1984: 456.

¹⁰ TAKÁCS BÉLA 1984: 457.

¹¹ TAKÁCS BÉLA 1984: 458.

¹² TAKÁCS BÉLA 1984: 457.

A téglaelőállításon és más termékeiken kívül a helyi fazekasok néha talán tetőcserepet is készíthettek – amennyiben megvolt hozzá a megfelelő technológiai feltételük és szakértelmük –, hacsak azokhoz a ritkaságszámba menő házakhoz, amelyek a cívisvárosban a XVIII. század előtti időkben, illetve annak folyamán mégis cserépborításúak lehettek, nem más településről hozták a fedéshez használt igencsak drága építőanyagot. Cserépfedésre Debrecenben az elsők között egyébiránt az András templomra vonatkozóan nyerhetünk kézzelfogható adatokat, amikor is az 1626-ra keltezhető renoválás alkalmával már cseréppel fedték be a fehér tornyot is, hogy milyen ritka lehetett ez mifelénk, arról a népnyelv is tanúskodik, mivel a Debreceniek ekkortól kezdve csak cserepes toronynak hívták az épület ezen részét.¹³ Arra vonatkozóan azonban egyelőre nem találtunk kielégítő levéltári adatokat, hogy a különlegességszámba menő fedést a város földjéből helyi fazekasmesterek állították-e elő, netán hozták-e a készterméket, vagy szakembert hívhattak a fedőanyag helybeli előállításához...

A debreceni fazekasok az egyre elterjedő dohányzás miatt az 1650-es évektől kezdve még pipákat is gyártottak, a céh tagjai azonban a XVII. század közepére lassanként elkezdtek kiszivárogni a városból. Ebben közrejátszott az agyag beszerzésének nehézsége illetve az is, hogy az 1657-ben kiadott tanácsi rendelet, megtiltotta a sörfőzők és a fazekasok számára az úgynevezett „szabad erdőllést.” Ekkortól kezdve tehát csak főbírói engedéllyel szedhettek aszú és sorvadtt fát, amikor is fűtenivalóra szükségük volt. A nagyobb számú és jobb minőségű termékek előállítását így ez a rendelkezés sem segíthette elő.¹⁴

A kényszer nagy úr, ahogy tartja a mondás, így Debrecenben idővel céhen kívüli, úgynevezett kontár mesterek is foglalkozhattak téglavetéssel és égetéssel különösen akkor, ha a fazekasoknak nem volt kellő idejük és kapacitásuk a munka elvégzéséhez. A kontárok azonban ha munkához is jutottak jövedelmük tizedrészét kötelesek voltak a fazekasok céhládájába befizetni.¹⁵ „A városi tanács 1669. június 17-én a fazekasmesterek kérelmére úgy határozott, hogy ha valaki téglát akar vettetni, avagy kemencét téglából rakatni, elsőben is a céhet meg kell keresni, ha ezt végbe nem viheti, az építettő kárára kontár is megcsinálhatja; de minden forintból tíz-tíz pénzt céh számára tartozik fizetni.”¹⁶ Mindez azt bizonyítja tehát, hogy már a XVII. században is bedolgoztak a fazekascéh tagjainak amolyan megtűrt téglavető és égetők, az agyagnyerő gödrökhöz közel fekvő állandó lakóhely azonban ekkoriban még

¹³ SÁPI LAJOS 1972: 22.

¹⁴ TAKÁCS BÉLA 1984: 458.

¹⁵ MÓDY GYÖRGY 1984: 120., TAKÁCS BÉLA 1984: 458.

¹⁶ ZOLTAI LAJOS 1937: 115.

nem állhatott rendelkezésükre a település határában. Ebben az időben egyébiránt a maradandó anyagból kivitelezett városi lakóházak is ritkábbak voltak még. Az 1699-re keltezhető számadásokból kiderült, hogy a lajstromba vett 944 porta közül csak 17-en állt módosabb, másik 66 telken pedig kisebb tégláépület, 27 ingatlan viszont vegyesen, fából és téglából létesült. Ezek alapján a debreceni lakóépületek mintegy 10%-a készülhetett részben, vagy egészében téglából a XVII. század során.¹⁷

Legkorábbi mesterjegyekkel ellátott és időben egzaktabb módon visszaazonosítható kiégetett építőanyagok ezidáig a Kistemplom lépcsőzetének alapjából kerültek elő. A fakóbb D J monogrammosról még az is elképzelhető, hogy a régebbi, fából épült szentély 1670-1671. körüli átalakításának korából való, amikor feltehetően részint már téglázást is alkalmaztak a kitoldás során, s miután az egész leégett, az éppebben maradt értékes készterméket ismét felhasználhatták az új templom megvalósulásakor.¹⁸

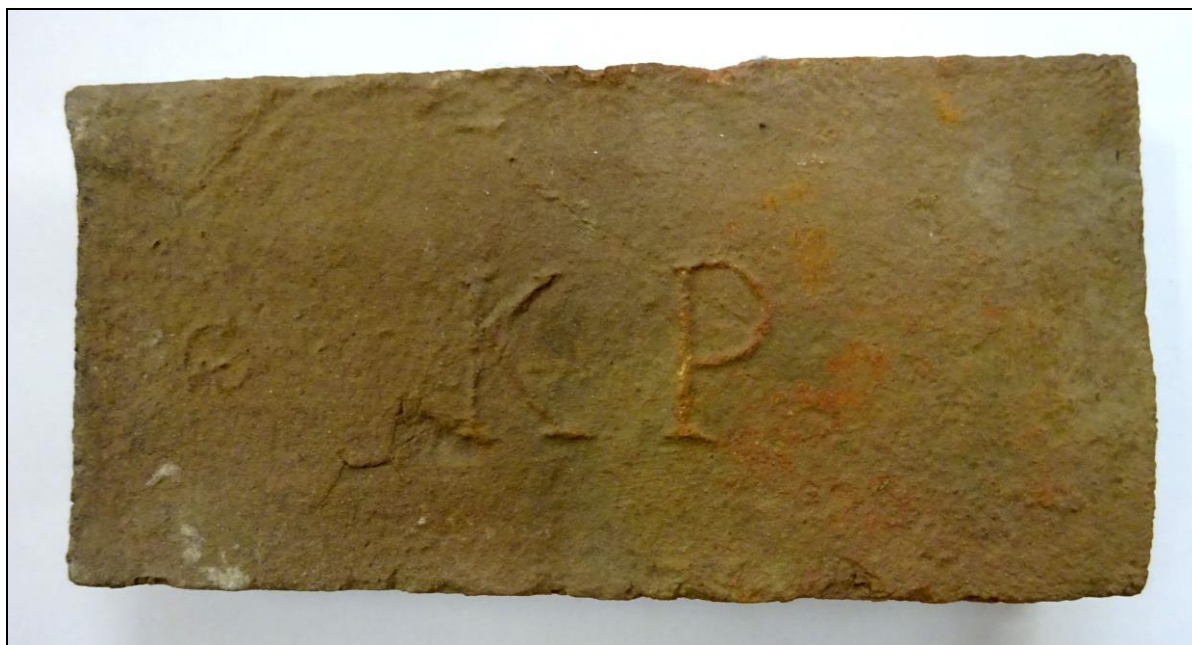
3. kép D J monogrammal ellátott tégl a Kistemplom lépcsőzetének aljzatából. Nem zárható ki a másodlagos felhasználás, így az 1671. körüli datálás sem, de minimum 1720-ra keltezhető¹⁹

¹⁷ Megjegyzés: Sajnos a számadások nem adnak pontos információt arról, hogy a felhagyott 164 porta, illetve a további 242 romladozó ingatlan milyen felépítménnyel bírt. Annyi bizonyos, hogy az összeírásban szereplő 944 telekből további 248 darabon több kisebb kunyhó is állt, ahol az akkorra már Debrecenből elvonuló időszakosan beköltözött szegény vidékiek húzhatták meg magukat egykoron. Tehát valószínűsíthető, hogy a felhagyott, romladozó építmények nem készülhettek tartósabb anyagokból. A városban a nagyobb, feltehetően lakott, félig földbe ásott építmények száma ekkoriban 104-re rúgott, míg a kisebb, feltehetően szintén lakott földbe ásott kunyhók száma 324. volt. Lásd még: SZÜCS ISTVÁN 1871: 636., 679., illetve ZELIZY DÁNIEL 1882: 865.

¹⁸ SÁPI LAJOS 1981: 83.

¹⁹ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR. Megjegyzés: Horváth Péter gyűjtéséből

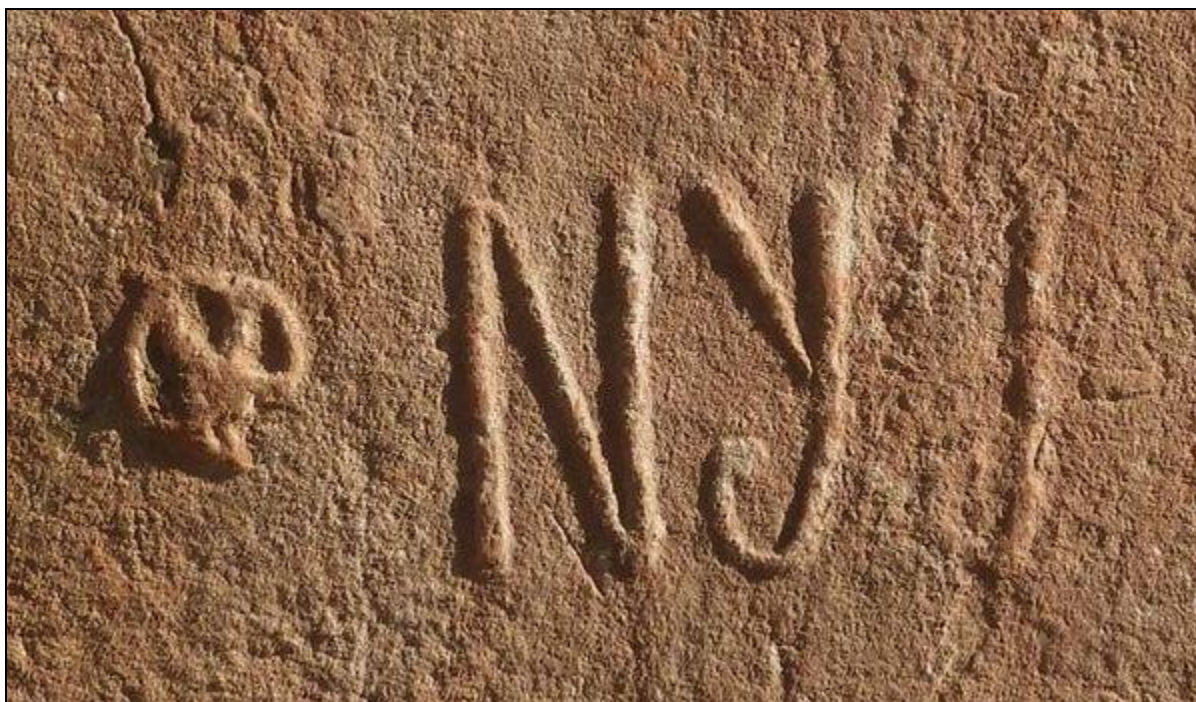
A másik K P jelzettel szignózott téglák külön érdekessége, hogy egy kisebb ellenjegyzés is található rajta a monogrammtól balra, amit a gyűjtői köznyelv csak „perces” téglának nevez, azonban feltehetően Debrecen város rövidített D, vagy ami még valószínűbb, összeforgatott DV ligatúrája lehet. Mivel nem minden építőanyagra került rá valószínűsíthető, hogy a település vagy a fazekascéh egyfajta minőségi ellenjegyzése lehetett egykoron. Ez a darab fontos, úgynevezett „tanútéglának” tekinthető, mivel jelzetei mellett hiteles helyről és beazonosítható építési korszakból származtatható, hiszen tudjuk, hogy a Kistemplom torony nélküli fő tömbje – amelyből a szóban forgó téglák is származnak –, 1720-ban már állt!

4. kép K P monogrammal és úgynevezett „perces” összeforgatott DV ellenjeggyel ellátott „tanútégla,” amely szintén a Kistemplom 1720-ban emelt részéből származik ²⁰

Ekképpen azokat a termékeket, amiket hasonló kisebb jelzettel is elláttak hajdanán, legalább a XVIII. századra, sőt annak is inkább az első felére, ha nem korábbra keltezhetők, és a városból jónéhány ilyen korú építőanyag került már elő. Elég, talán ha csak a minden erőfeszítéseink ellenére 2017-ben elbontott Rákóczi utca 13. számú, vagy a napjainkban sajnálatosan megsemmisült Cserepes utca 23. számú archaikus cívisházakra gondolunk.

²⁰ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR. Megjegyzés: Horváth Péter gyűjtéséből

5. kép Különleges, NY J monogrammal ellátott, nagy valószínűséggel a XVIII. század első évtizedeire keltezhető tégl a Cserepes utca 23. számú archaikus címisházból, amelyen az összeforgatott DV jelzet is jól látható ²¹

2. Legkorábbi agyagnyerő-, téglavető-, és égető helyeink Debrecenben

A település környékén a legjobb, legkötöttebb talajviszonyok a régi nagy kiterjedésű közlegető nyugati részein voltak, s jobbra így van ez még napjainkban is, bár nyilvánvalóan a városhoz közelebb eső bellegető mérete is folyamatosan változott az idők során, ahogy Debrecen lakott részei, illetve a kertségeknek kiosztott földek száma is egyre inkább gyarapodott az idők során. Ezeken a helyeken a mély termőrétegben televényes, alatta pedig finom homokkeverékkel dúsított sárga agyag található, ami többek között éppen téglaelőállításához is felhasználható, így bányászás céljára különböző helyeket jelöltek ki az évszázadok során. ²²

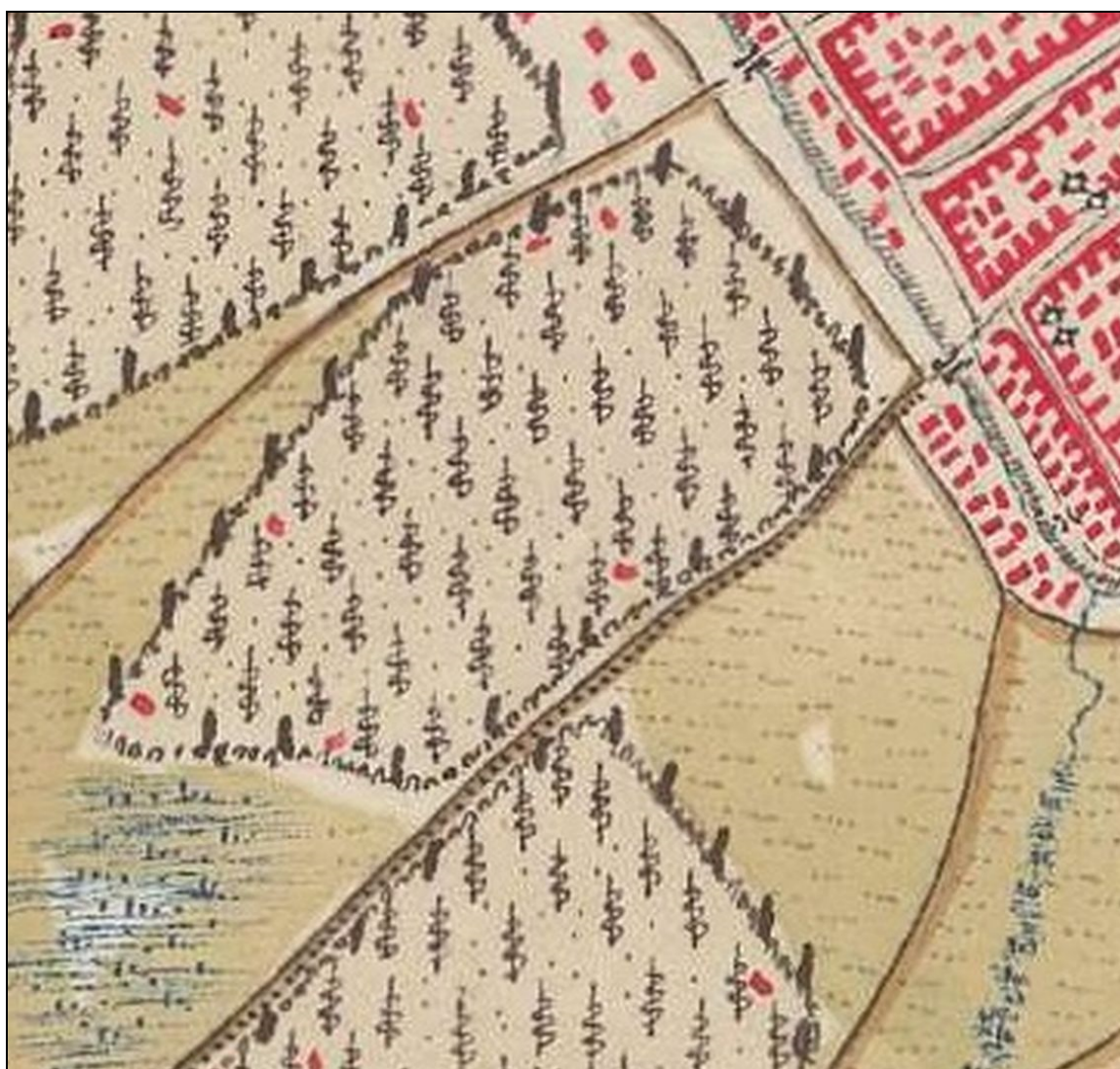
A városi jegyzőkönyvek említést tesznek arról, hogy 1677-ben, amikor is Nagy Mihályné a Szent Miklós utcai kapun kívül található szőlőjét eladta, a szóban forgó földdarab éppen a takácsok kender és len áztatója, illetve a téglanyerő gödrök között terült el. Feltehető-

²¹ Megjegyzés: Harangi Attila gyűjtéséből

²² ZELIZY DÁNIEL 1882: 586-587.

en a takácsok a már felhagyott, vízzel megtelt mélyedéseket használták medenceként.²³ A Miklós utcán kívül elterülő részekben, a városárok közvetlen közelében 1677 előtt tehát – esetleg még ekkortájt is!? –, biztosan működött egy téglavetőtelep, ami egy ideig talán vegyes rendeltetésű övezet is lehetett. A Miklós utcai szőlöst azonban 1573-ban írták le először, és amennyiben a kert illetve a téglavető időben és részint térben nem egymás mellett létezett a kezdetek kezdetétől, akkor feltehetően éppen az utóbbinak kellett ott lennie korábban. Akár már a

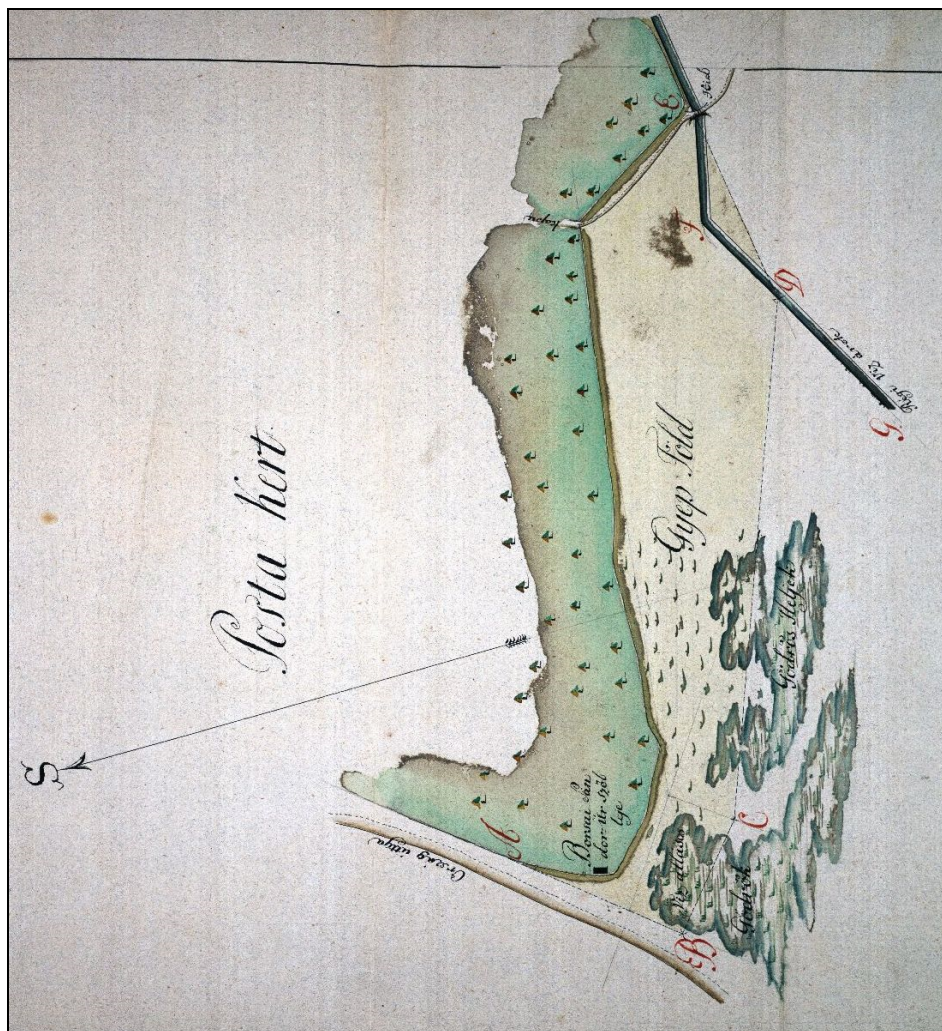

6. kép A Miklós utcai kapun kívül fekvő kert, illetve a szőlős és a város között elterülő egykori téglavető környéke 1783 körül²⁴

²³ MNL. HBML. IV. 1011/a. 19. k. 1677: 437. Lásd még: TAKÁCS BÉLA 1984: 421.

²⁴ Az első katonai felmérés Debrecenre és környékére vonatkozó térképszelvényei. KRIEGSARCHIV – ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV. Lásd még: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2402169.7673182967%2C6027907.653568687%2C2405227.248449704%2C6029918.90287544> Az oldal utolsó megtekintése: 2020. IX. 11.

XVI. századot megelőző időkben is. Nem melleleg erről tanúskodik részint a legkorábbi ezt a területet ábrázoló atlaszunk is, amely 1783-ra keltezhető. A térképen jól látható, hogy a szőlős eredendően a városkaputól jóvalta nyugatabbra terült el, aminek akár tűzvédelmi okai is lehettek volna, azonban ebben az esetben pontosan tudjuk, hogy a Miklós kapu előtt elteülő hepehupás földek – mint egykori agyaggyerő gödrök –, még 1812-ben is ott voltak, a pusztán hagyott részeket pedig csak ekkortájt kebelezte be a kertség, amely közvetlenül még így sem épült egybe a településsel.²⁵ Annyi bizonyosnak tekinthető tehát, hogy Debrecen egyik legrégebbi levéltári forrásokkal is alátámasztható téglavetőtelepe közvetlenül a Miklós utcai kapu előtt terült el.

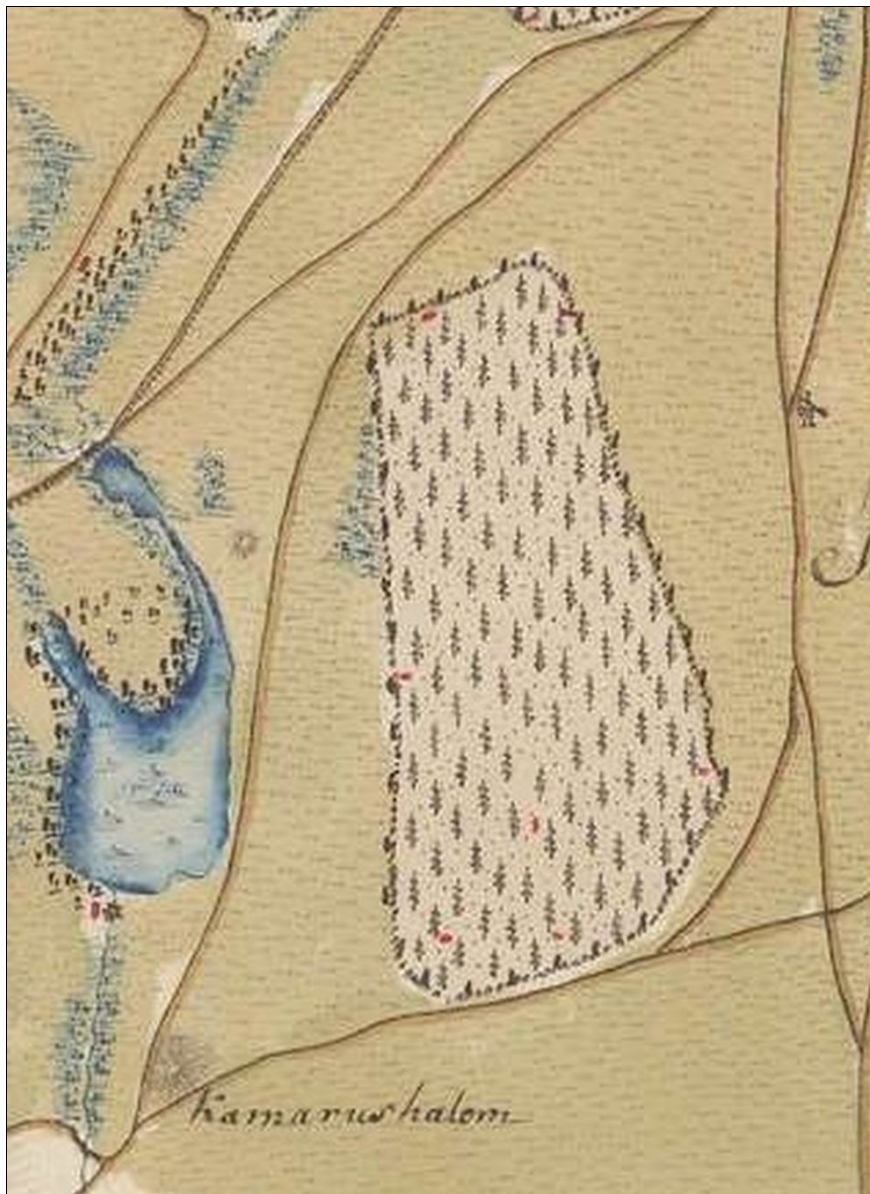

7. kép A Miklós utcai kapun kívül található Postakert, illetve a szőlős és a város között elterülő egykori téglavető környéke 1812 körül²⁶

²⁵ ZOLTAI LAJOS 1902: 13-14., BALOGH JÁNOS 1984: 485.

²⁶ MNL. HBML. DvT. 278.

Másik kertségünket – amely nevében is megőrizte a téglavetők emlékét –, 1671-ben parcellázta ki a város, és a település délnyugati részén a korábbi téglavermeknél elterülő búzaföldeket az alsójárású lakosok számára osztották ki.²⁷ Ebből pedig az is feltételezhető, hogy a területet téglavetőként korábban inkább Debrecen déli fele, avagy az alsóvárosiak használhatták.

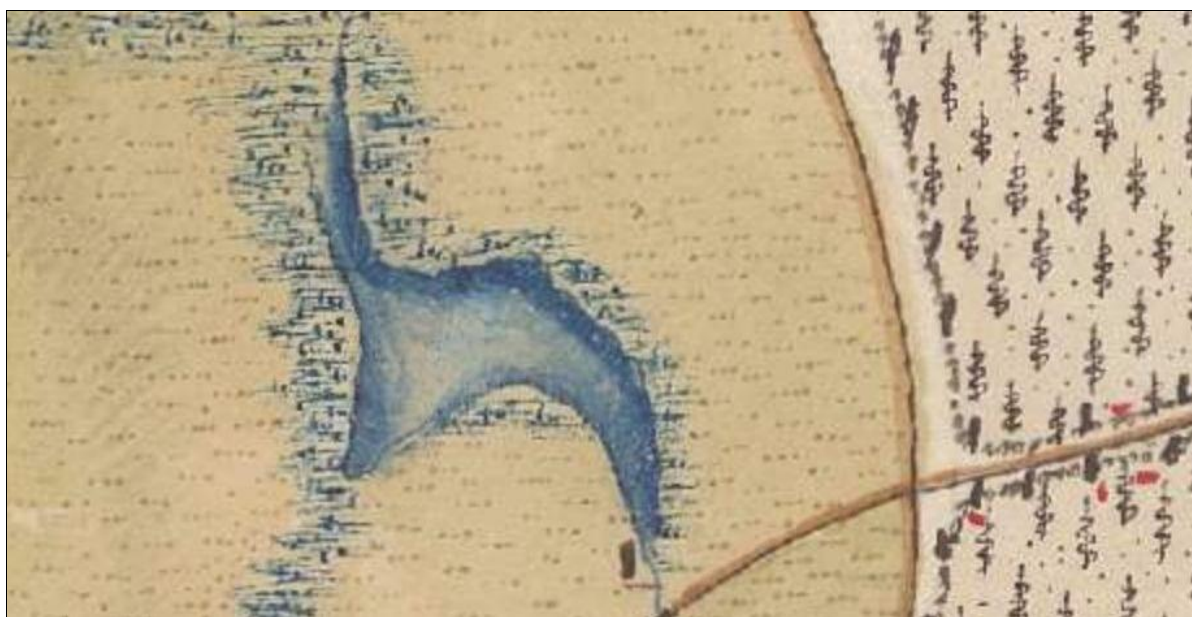
8. kép A Tócsó folyása és a Tégláskert 1783-ban²⁸

²⁷ SZÜCS ISTVÁN 1871: 633., ZELIZY DÁNIEL 1882: 561., SÁPI LAJOS 1981: 72-73., BALOGH JÁNOS 1984: 485.

²⁸ Az első katonai felmérés Debrecenre és környékére vonatkozó térképszelvényei. KRIEGSARCHIV – ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV. Lásd még: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2402169.7673182967%2C6027907.653568687%2C2405227.248449704%2C6029918.90287544> Az oldal utolsó megtekintése: 2020. IX. 11.

Harmadik téglavetőnk a mai Nagysándortelep vidékén jött létre, amely a legnagyobb kiterjedésű lehetett, s minden valószínűség szerint már az 1760-as években, illetve azelőtt is működött.²⁹ Feltehetően éppen erről a helyről esik szó a városi feljegyzésekben, amikor az 1770-es években számot adtak arról, hogy a Tóció nyugati partján az égetőhely közelében, több ott dolgozó engedély nélküli szállásokat épített magának.³⁰

Ezeket a hevenyészett kalyibákat Debrecen vezetősége ekkor még jobbra elbontathatta, az első katonai felmérés idején 1783-ban ugyanis a szóban forgó laponyagos vízállásos terület közelében kunyhókat nem tüntet fel az atlasz. Később azonban éppen ennek a vizenyős tájnak az északi partján alakultak ki a téglavetők és családjaik első, viszonylag állandósultnak tekinthető telepei. Ezen a helyen tehát az 1770-es évektől kezdve bizonyosan visszatérő gond lehetett a kintlakás tiltása, amely felett egy idő után részint szemet hűnyhatott a város vezetősége.

9. kép A mai Nagysándortelep környékén is bányásztak agyagot, a téglavetők viskói 1783. körül azonban még nem állandósulhattak ezen a területen³¹

²⁹ SZÜCS ERNŐ 1979: 204.

³⁰ SÁPI LAJOS 1997: 72.

³¹ Az első katonai felmérés Debrecenre és környékére vonatkozó térképszelvényei. KRIEGSARCHIV – ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV. Lásd még: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2402169.7673182967%2C6027907.653568687%2C2405227.248449704%2C6029918.90287544> Az oldal utolsó megtekintése: 2020. IX. 11.

A cívisváros területén még egy negyedig korai időkből származó téglavetőről is van tudomásunk. A katolikusok újbóli Debrecenbe településének kénytelen engedélyezése okán a XVII. század végén, illetve a XVIII. század első felében mindinkább az az igény merült fel, hogy Debrecenben is emeljenek egy katolikus templomot. Gróf Csáky Imre nagyváradai püspök karolta fel aztán ezt a kezdeményezést, akinek a javaslatára Debrecen Szabad Királyi városi rangra emeléséhez azt a kötelezettséget is törvénybe iktatták, „*hogy jelöljenek ki helyet a katolikus plébániatemplom és Szent Ferenc atyáinak konventje fölépítésére.*”³²

Keczer István kanonokot 1717. január 22-én Bakó János váradi prépost be is iktatta hivatalába, a rekatolizáció azonban – tekintve a cívisváros erős református hitét –, vajmi kevés sikerrel kecsegtetett. Éppen ezért mivel Bakó János egykoron a privigyei piarista iskola diákja volt följánlotta, hogy egy alapítványt hozna létre a debreceni piarista rend életrehozásához, amit maga Csáky Imre püspök is támogatott, így az egyházi vezető Zajkányi Lénárd viceprovinciálístól rögtön két piaristát is Debrecenbe kéretett, majd pedig 28 ezer forintnyi alaptőkével 1718 áprilisában létre is jött az alapítvány.

Szlopnyay Elek illetve Hornik István 1718 végén indultak el Nyitráról és 1719. január 17-én érkeztek meg Debrecenbe, ahol pár napon belül rájuk szakadt a helyi egyház teljes ügykezelése, mivel a kinevezett plébános csakhamar Váradra távozott. Kijelölt utódja Návay János pedig, aki ugyancsak váradi kanonok volt, jobbára szintén a püspöki székhelyen tartózkodott. Ezek után úgy tartja a fáma, hogy a város akkori főbírája Komáromy Csipkés György – a híres református teológus azonos nevű fia – a kegyesrendi Szlopnyay Elek szerzetessel a franciskánusok hirtelen távozása után közölte is, hogy törvény szerint csak a ferenceseknek kötelesek helyet biztosítani. A piaristák azonban mégis maradtak.³³

Elek atya meg is tette a katolikus egyház által szükségesnek vélt első lépéseket, a város pedig vonakodva ugyan, de a sokszoros kérvényezések után nagy nehezen mégiscsak kijelölt egy téglavetőt a pápisták számára – amelynek helyéről egyelőre sajnálatosan ezidáig nincsenek bővebb ismereteink –, hogy ezek után 1721-ben megkezdődhessen a Szent Anna templom alapjainak kiásása.³⁴ A szerzetes ehhez a munkához Pestről egy képesített mestert is szerződtetett, és részben Váradról és környékéről megkezdtek a szükséges fa és egyéb anyagok helyszínre szállítását is. Mindeközben azonban kiderült, hogy a téglavetőhelyről származó kiége-

³² <https://www.magyarkurir.hu/hirek/haromszaz-eve-telepedtek-meg-piaristak-debrecenben> Az oldal utolsó megtekintése: 2020. X. 6.

³³ KISHÁZI KOVÁCS LÁSZLÓ 1995:54-62.

³⁴ ZELIZY DÁNIEL 1882: 373.

tett építőanyag olyannyira silány minőségű, hogy azok nagyobb teherbíróképesség hiányában alapozáshoz nem voltak felhasználhatók. Emiatt az Egri és Nagyváradai Egyházmegye beleegyezésével két Debrecen külterületén álló templomrom még megmaradt tégláit használták fel.³⁵

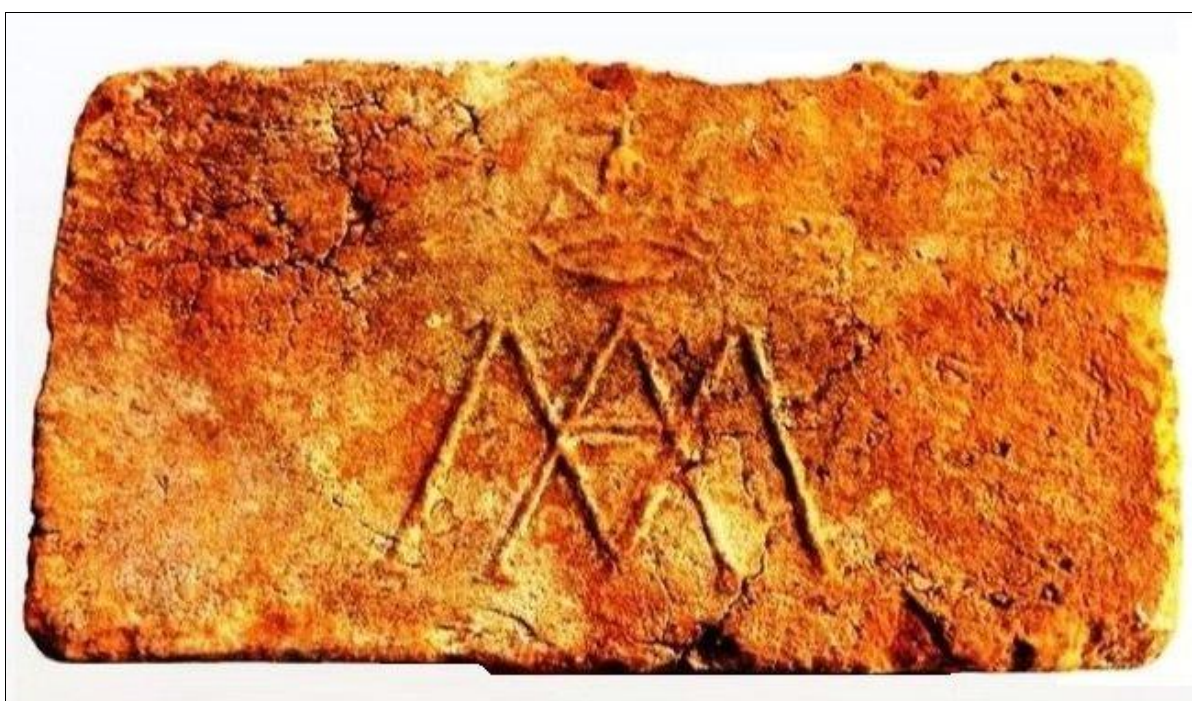

10-11. kép A Szent Anna templom az 1752-es várostérképen, és homlokzata a XVIII. században³⁶

³⁵ ZELIZY DÁNIEL 1882: 373.

³⁶ OSZK. TK. 107. illetve <https://www.magyarKurir.hu/hirek/haromszaz-eve-telepedtek-meg-piaristak-debrecenben> A letöltés ideje: 2020. X. 6.

Megoldódni látszik tehát az a gyűjtők körében eddig feloldhatatlannak vélt kérdés, hogy miképpen kerülhetett elő Debrecenből Piarista szimbólummal ellátott pecsétes téglá, amelynek egyik darabja állítólag éppen az egykori debreceni Kölcsey házból került elő. A megmaradt építőanyagot a szerzetesek talán értékesítették már a templom kivitelezése során is vagy annak befejezésekor, esetleg egy-egy nagyobb tűzvész, illetve katolikus egyházi ingatlan elbontása, vagy átalakítása során egyaránt újra felhasználhatták az ezekkel a jelképekkel ellátott, helyben már feleslegessé vált termékeket.³⁷

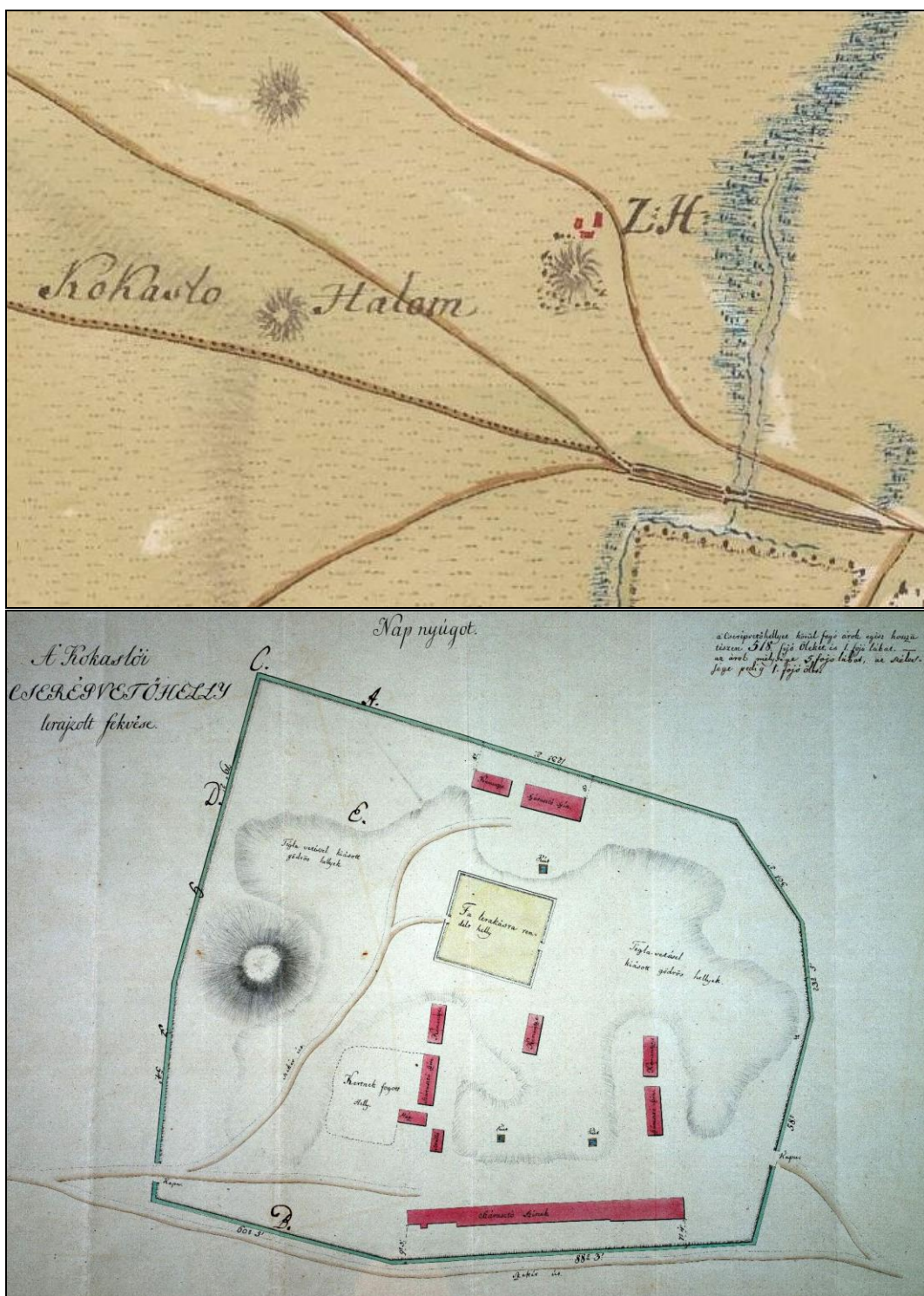

12. kép A Piarista szimbólummal ellátott debreceni előállítású XVIII. századi téglá, amely a Kölcsey házból került elő³⁸

Annyi bizonyosnak tekinthető még a debreceni agyaggyerőhelyek tekintetében, hogy a Kokaslói téglavető és égető is már biztosan működött 1783. körül, legkorábbi részletekbe menő hiteles rajzunk erről a telepről azonban csak 1837-re keltezhető.

³⁷ VARGA GYULA 1981: 313-315.

³⁸ Megjegyzés: A téglát a Debreceni Református Kollégium Múzeumának igazgatója Gáborjáni Szabó Botond helyezte letétbe a Fodor Gusztáv által a tiszaszentimrei templomtoronyban kialakított gyűjteményben, ahol napjainkban is megtekinthető. Lásd még: https://forum.index.hu/Article/viewArticle?a=131609422&t=9096635&fbclid=IwAR2Wh_Sk69I_MZeOKVYC_IYif2mhxgWtRfVMxFkqhKCAO6DI64INSFF8sc illetve <https://palospiaristatemplom.webnode.hu/> Az oldal utolsó megtekintése: 2020. IX. 11.

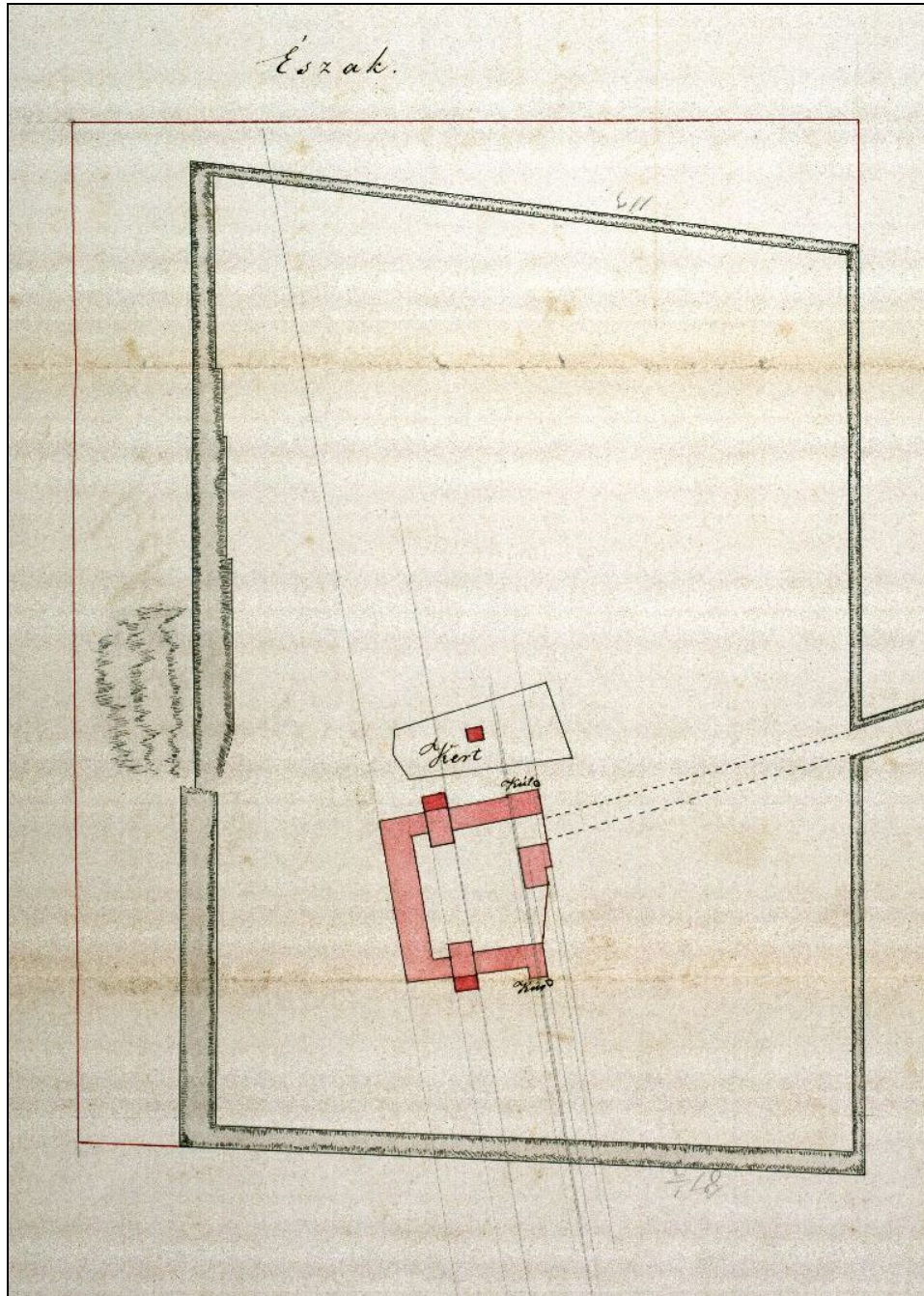

13-14. kép A Kokaslói téglavető és égető, avagy Ziegelhütte, az I. Katonai felmérés térképszelvényén 1783-ban ZH rövidítéssel jelölve, illetve 1837-ben ³⁹

³⁹ Az első katonai felmérés Debrecenre és környékére vonatkozó térképszelvényei. KRIEGSARCHIV – ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV. Lásd még: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2402169.7673182967%2C6027907.653568687%2C2405227.248449704%2C6029918.90287544> Az oldal utolsó megtekintése: 2020. IX. 11., illetve MNL. HBML. DvT. 650.

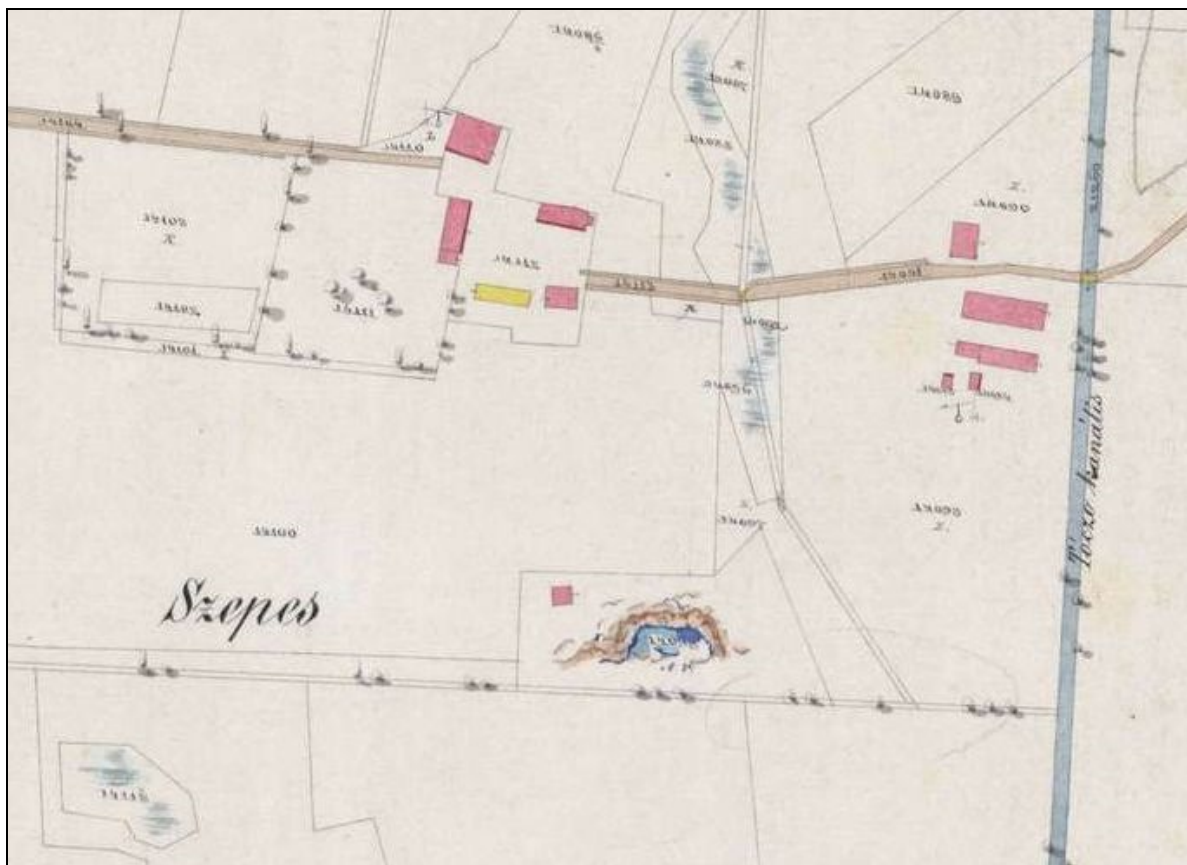
A Szikgáti tégl- és cserépvetőről viszont csak 1844-től vannak hitelt érdemlő adataink. Nem zárható ki viszont, hogy ez az üzem is működött már a XVIII. század vége felé, valószínűbb azonban, hogy a XIX. század eleji nagy tűzvészek után jöhetett létre, amikor is számos Szeben környékéről érkező, cserép előállításához értő család érkezett a cívisvárosba.

15. kép A Szikgáti téglavető rajza 1844-ben ⁴⁰

⁴⁰ MNL. HBML. DvT. 658.

Zelizy Dániel 1882-re keltezhető közléseiből annyi még bizonyosnak tekinthető, hogy valamikor az idők folyamán még Szepesen is voltak agyaggyerő gödrök, illetve ezen a területen is égettek téglát. A hepe-hupás, partos-völgyes tájról leírta, hogy földje igen változatos, a futóhomoktól a homokos agyagig különböző minőségű volt. A felsőtalaj mészben mindenütt igen szegényes, ami majd csak mintegy 15-60 cm mélységben kezdett feltűnni és nagyjából ugyanitt az altalaj színe is világosodott, ahol már részint apró gömbökben, vagy nagyon finom erekben a márga is megmutatkozott. Egyes helyeken pedig előfordult, hogy a talaj színe és alakja 100-160 cm között egészen egyenlő összetételűvé vált.

16. kép Régi agyaggyerőgödör és téglaégető Szepesen amit hajdanán még Zelizy Dániel is láthatott ⁴¹

A felső televényes rétegben viszont sosem volt mész, annál inkább ismét csak márgás volt a föld, amelynek szaga enyhén savanykás, nedvesen gyúrható volt, megszáradva azonban rögösödött, egy-egy futó eső hatására pedig azonnal elmállott. Annyi a leírásból még kitűnik,

⁴¹ MNL. HBML. DvK. 1.

hogy a márga az itt égetett téglában is előtűnt, mert tele volt égetett mészgömbökkel. A szerző – aki minden bizonnyal még járt a szóban forgó terepen, hiszen egzakt leírást adott róla, így tehát látnia kellett –, azonban az agyaggyerő pontos helyszínét, megnyitását és esetleges felhagyásának idejét már nem írta le, így napjainkra csak feltevéseink lehetnek arról, hogy a Tóció nyugati partján Szepes mely területén folyhatott egykoron téglaelőállítás.⁴²

17. kép A debrecen környéki régi téglavetők datálása és elhelyezkedésük északról dél felé haladva: Kokaslói téglavető (1783. előtt) A mai Nagysándortelep környéki téglavető (1760. előtt) A Miklós utcai kapu előtti téglavető (1677. előtt) Az egykori Téglskert környékén elterülő agyaggyerőhely (1671. előtt) A Szikgáti téglavető (Feltehetően a XIX. század elejétől már üzemelt) A Szepesi téglavető (nicsennek kellő információink)⁴³

⁴² ZELIZY DÁNIEL 1882: 587.

⁴³ Az első katonai felmérés Debrecenre és környékére vonatkozó térképszelvényei. KRIEGSARCHIV – ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV. Lásd még: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2402169.7673182967%2C6027907.653568687%2C2405227.248449704%2C6029918.90287544> Az oldal utolsó megtekintése: 2020. IX. 11. Megjegyzés: Dr. Horváth Péter saját szerkesztése

3. Az önálló tégl- és cserépmanufaktúra kialakulása

Maga a téglavető szakma a korrall előrehaladva egyre inkább elvált a fazekasságtól, sőt a termékek előállítására vonatkozó differenciálódás feltehetően legkorábban éppen a fazekas céhen belül jelentkezett Debrecenben. A XVIII. század végétől kezdve a téglavetők és égetők csoportja mindinkább elkezdett leválni a fazekas céhtől, idővel pedig csak kisebb telekállományt tudhattak magukénak más helyi iparosokhoz viszonyítva, továbbá állatállományuk csekély száma is azt mutatja, hogy mindinkább saját mesterségükből kellett, hogy megéljenek s így a földművelés az életükben érthető okokból egyre jobban háttérbe szorult.⁴⁴

Mindeközben Debrecen számtalan alkalommal a tűz martalékává vált, így a város vezetősége 1774-ben megelőzés céljából előterjesztette és jóvá is hagyta a „*Tűz ellen való rendelkezéseket.*” A lakosság azonban a szabályzatot nemigen tartotta be, hiszen újabb és újabb lángok csaptak fel a településen. Nem csoda tehát, hogy ha lassan de a téglavető foglalkozás Debrecen környékén is mindinkább meghonosodott, fejlődésnek indult, és külön szakmává vált. Míg 1771-ben csak 12 ember foglalkozott téglavetéssel 1780-ban már 16 fő végezte ugyan ezt a munkát, jobbára feltehetően a mai Nagysándortelep környékén.

A város vezetősége mindeközben a helytartótanács utasítására az első tűzvédelmi rendeletét kibővítette és 1785-ben újra kiadta, öt évvel később 1790-ben pedig már 18 fő dolgozott téglavetőként a településen. Debrecen azonban az 1797-ben felcsapott lángokban ismételen nagy károkat szenvedett, mégpedig olyannyira, hogy a helytartótanács a károsultak megsegítésére országos gyűjtést rendelt el. Mindezek mellett a város vezetősége a leégett házak újjáépítéséhez minden károsultnak díjtalanul kiadta az építkezéshez szükséges faanyag felét s megszavazott további 160.000 darab téglát is, amelyből a szegények térítés nélkül fejenként legfeljebb 2000 darabot kaphattak meg, míg a tehetősek ugyanezért már 8 Máriással fizettek.

Látva az ismétlődő pusztítások hatását 1799-ben ismételen kiadták a tűzvédelmi rendeletet, amelyben ekkorra már komoly és megfontolandó intézkedéseket vetettek papírra. Az ötvenegy pontba foglalt szabályzat egyaránt intézkedett a tűz megelőzéséről és az oltási valamint mentési feladatokról. Tanulmányunk szempontjából pedig igen fontos, hogy már rögtön az I. pontban előírták: „*A' kiknek tehetsége engedi, igyekezzenek téglából, és bólt- hajtásra építeni, hatsak a' konyhát is...*” míg a II. pontban a fakémények kivitelezését és használatát

---

⁴⁴ KOMORÓCZY GYÖRGY 1971: 151-152., VARGA GYULA 1981: 351.

tiltották el. Ettől függetlenül 1800-ban újabb visszaesést mutat a statisztika, ekkoriban ugyanis csak 12 fő dolgozott téglavetőként, a rendelkezések pedig mind hiábavalónak tűntek, hiszen 1802-ben és 1811-ben újra felcsaptak a lángok, s ami a város lakosságára jellemző, mind a mai napig megőrződött egy fakémény a Csapó utca egyik ódon házának tetején... ⁴⁵

18. kép A Csapó utca 23. számú ház fakéménye talán az utolsó belvárosi ilyen jellegű felépítmény Debrecenben ⁴⁶

---

⁴⁵ MNL. HBML. Királyi biztosi iratok 1799., illetve SÁPI LAJOS 1972: 27-28.

⁴⁶ Megjegyzés: A szerző saját, 2015-re keltezhető felvétele

A XIX. század eleji nagy tűzvészek után a várost érintő változások, ha lassabb ütemben is, azonban végre kezdetét vehették. A tragédia után olyan, a településhez mind közelebb fekvő téglá előállítására is alkalmas területeket szerettek volna kijelölni – talán éppen a Szikgáti téglavetőt?! –, ahonnan kifogástalan, magasabb minőségű agyaghoz is hozzá lehetett jutni. A készítendő építőanyag minőségének és megfelelő áron történő értékesítésének biztosítására pedig büntetési joggal felruházott ügynevezett „*téglainspektort*,” tehát egyfajta felügyelőt is alkalmaztak.⁴⁷

Mindezekén túl a városi előjáróság a katasztrófa után kiadott szabályzataiban a házak fedéséhez mindinkább a cserépborítást írták elő, de mivel a településen mindezidáig ezt a terméket nem igazán állították elő, valamiképpen meg kellett honosítani a szakmát. Igyekeztek tehát cserépetőket betelepíteni Debrecenbe, ha másként nem megoldható még oly módon is, hogy a mesterek a város szolgálatába álljanak! Péchy Mihály – akivel a helyi vezetőség ekkoriban már elkezdett tárgyalni a városháza új épületének lehetséges megvalósításáról, s nem melleleg tűzérőnagyként éppen Szebenben állomásozott –, Erdélyből küldött ajánlatot megfelelő gyakorlattal és szakértelemmel rendelkező cserépkészítő mesterek és családjaik szerződtetésére. A javaslatnak megfelelően a vezetőség így több hozzáértő familiát is felfogadott, akik aztán letelepedtek Debrecenben, s ennek megfelelően a város tulajdonát képező kokaslói és szikgáti tégláégetőhelyek környékén megkezdődhetett a mindinkább elterjedő hódfarkú tetőcserép előállítása is.⁴⁸

A cserépfedés azonban alig-alig terjedt a városban, sőt még az építkezések is csak nagy nehézséggel indultak meg az 1802-es események után. A királyi biztoshoz 1804-ben felterjesztett jelentés alapján ugyanis két év alatt mindösszesen 10 égetett téglából készült lakóház épült, amelyek fedéséről nincsenek bővebb ismereteink, illetve 42 vályogból, és további 10 betapasztott karóból valósult meg. Ez a mennyiség viszont a leégett lakóépületeknek csak igen kis hányadát tehette ki.⁴⁹ Lassan azonban kezdett magára találni a város. Erre jó példa többek között, hogy 1807-ben – amikor a céhen belül 15 tégláégetőről van már tudomásunk –, megalakul a különálló tégláégető és cserépgyártó manufaktúra, avagy a téglavetők társasága.⁵⁰ Jelenlegi ismereteink szerint mindezek után 1810-ben 14 fő végezte ezt a tevékenységet.⁵¹

⁴⁷ SÁPI LAJOS 1972: 27-29.

⁴⁸ ZOLTAI LAJOS 1932: 62., SZŰCS ISTVÁN 1871: 835., SÁPI LAJOS 1972: 29-30.

⁴⁹ MNL. HBML. Királyi biztosi iratok 1844. „*Az 1804-ben épült új épület sorrese.*” Lásd még: SÁPI LAJOS 1972: 31.

⁵⁰ MNL. HBML. Tanácsülési jegyzőkönyv 1845. XII. 6. Lásd még: KOMORÓCZY GYÖRGY 1971: 151-152., SZŰCS ISTVÁN 1871: 991-992., illetve VARGA GYULA 1981: 313-315., 344.

⁵¹ VARGA GYULA 1981: 315., 344.

19-26. kép Debreceni hódfarkú tetőcserepek a XIX. század első feléből illetve közepe tájáról ⁵²

Debrecen a kézműipari keretek fenntartása és működtetése mellett azonban továbbra sem foglalkozott a szó szoros értelmében vett valódi téglagyár életrehívásával, pedig a környező uradalmakban ekkoriban már elkezdtek terjedni a különféle téglá és cserépetetők, ami-

⁵² DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR. Megjegyzés: Horváth Péter gyűjtéséből

vel a település azt kockáztatta, hogy elveszítheti kialakított monopolhelyzetét. A város később is csak a reformkori nagyobb építkezései során igyekezett gondoskodni megfelelő nyersanyag-ellátásáról. A jobbára még mindig kézműipari keretek között működő termékelőállítás tehát jobbára csak saját szükségleteiket elégíthette ki.⁵³ Az 1811-es tűzvész és az azt követő védelmi rendeletek illetve építkezési szabályozások viszont már ugrásszerű fejlődést generáltak, Ibnányi Farkas kerületi táblai elnök utasítására ugyanis előírták, hogy amennyire csak lehet, az épületeket cseréptetővel borítsák.⁵⁴ „*Debrecen város belterületének rendezése, különösen a tűzvédelmi intézkedésekből kifolyólag szükségessé vált téglaházak építése nagyobbfokú téglagyártást vont maga után. Ezt követte a náddal borított háztetők kicserélése és a zsindeletető cseréppel való pótlása. Ez társadalmi igény volt s emiatt a téglá mellett a cserépezés széles körű munkát teremtett.*”⁵⁵

A téglá- és cserépelőállítás a régi céhes keretből főként tehát 1811 után kezdett kitörni, a debreceni cserépgyártást pedig éppen ebben az évben üzemszerűen elsőként Somogyi István volt nádudvari fazekasmester indította be, akit a helyi vezetőség Komlóssy Dániel tanácsnok ajánlására szerződtetett le az iparág felvirágoztatására. A településen hosszú éveken keresztül több mester is kikerült a kezei közül, a város pedig szolgálataiért egy telekkel is megjutalmazta.⁵⁶ Külön érdekesség, hogy Debrecenben nem csak téglákat láttak el jelzetekkel, de tetőcserepekbe is került néha egy-egy mesterjegy, amelyek legrégebbjei nagy valószínűséggel éppen a Szebenből és környékéről érkezett fazekasok illetve a Somogyi Istvánnál tanult cserépvetők neveit takarhatják.

27-34. kép Cserépvetőmesterek névbillogjai debreceni hódfarkú tetőcserepeken I.⁵⁷

⁵³ RÁCZ ISTVÁN 1981: 269.

⁵⁴ ZELIZY DÁNIEL 1882: 889.

⁵⁵ KOMORÓCZY GYÖRGY 1971: 151-152.

⁵⁶ SZÜCS ISTVÁN 1871: 995., KOMORÓCZY GYÖRGY 1971: 151-152., VARGA GYULA 1981: 338.

⁵⁷ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR. Megjegyzés: Horváth Péter gyűjtéséből. Forrásmegjelölés balról jobbra haladva: A VJ, vagy NJ jelzet a Faragó utca 18. számú ódon kurtacivis házról, az SzG monogrammos cserép a Hatvan utca 51. számú ingatlanról, a kettős P, és a KS észignóval ellátott építőelemek szintén a Faragó utca 18. számú házról származnak.

27-34. kép Cserépvetőmesterek névbillogjai debreceni hódfarkú tetőcserepeken II. ⁵⁸

A városi téglagyártásnak újabb lendületet adott a már régóta tervbe vett zárt rendszerű csatornahálózat kialakítása is, amely ugyan már régóta esedékes volt, a település szűkös anyagi forrásai miatt viszont a beruházást mindig elnapolták. A rendszer kialakítása csak Beck Pál mérnök, királyi biztossá történő kinevezése után kaphatott újabb lendületet, amelyhez szintén nagyobb mennyiségű téglát előállítására volt szükség. A munkálatokhoz 1817. IX. 26-án hozzá is kezdtek, a kivitelezés azonban – tekintve a város fekvését és méreteit –, igencsak elhúzódott.

Jól mutatja ezt az is, hogy a debreceni nagy fahidat a tervezett csatornahálózat kialakítása miatt csak 1824-ben kezdték elbontani. Az előkészítő munkálatok tehát igencsak hosszú időn át folytak, és a valóságban csak 1824 tavaszán vehette kezdetét a csatornaépítés, mégpedig a Miklós utca végén. A gerincvezetékét ezek után a Német – mai Széchenyi –, és Piac utcákon, majd a Hatvan utcán folytatták. Két évvel később 1826-ban pedig megépítették a Csap utcán, majd 1827-ben a Mester, Bethlen, Péterfia, Csapó, Czegléd – mai Kosuth –, Szent Anna utcákat is ellátták csatornahálózattal. Az 1811-es nagy tűzvész után 1820-ban tehát nem véletlen, hogy már 24 téglavetőről adnak értesülést dokumentumaink. Tíz év elteltével 1830-ban azonban újabb visszaesés mutatkozott, ekkoriban 19 főről tudunk, akik ebben a szakágban dolgoztak.

A városi tanács, hogy a téglalapítkezést minél inkább meghonosítsa termékeit előállítási árban értékesítette, sőt megengedte azt is, hogy a megrendelő saját tüzelőjével égettesse ki a téglát. Ebben az esetben viszont a település tizedet szedett be a kemencék és a földterület hasz-

⁵⁸ Az NJ szignóval ellátott építőelem a Faragó utca 18. számú házról származik. A szívbe foglalt T betűs billog a Bajcsy-Zsilinszky Endre utca 42. számú archaikus épületről, a szintén szívbe foglalt TG szignatúra a Tanító utca 10. számú portáról, a feltehetően EG betűket koszorúba foglaló emblémával ellátott tetőcserép pedig szintúgy a Hatvan utca 51. számú házról került le.

nálata után, a település az így birtokába jutott úgynevezett „*dézsmatéglát*” pedig saját termékeitől elkülönítve, vevőkörében értékesítette. A városi jelentésekből kiderült, hogy 1896-ban szedtek be, és adtak el utoljára dézsmatéglát, így valószínű, hogy a tanács ez idő tájt szüntette meg a termék-előállítás illetén formáját.⁵⁹

Bozsó György debreceni asztalosmester, bútorrestaurátor elbeszéléséből azonban tudjuk, hogy felmenője, Bozsó András földműves gazdálkodó, aki Debrecenben a mai Tanító utca 15. számú telken lakott hajdanán, még saját téglából emelte lakóházát, mégpedig oly módon, hogy az építőanyagot a nagyhegyesi tanyájukon állították elő, majd szekérszám hordták be azokat a városba, voltaképpen az építkezés színhelyére. Külön érdekesség, hogy az ingatlan bontásakor szép számmal kerültek elő B. A. jelzettel ellátott téglák, feltételezhető tehát, hogy idővel nem csak a fazekascéh tagjainak monogramjai tűnhettek fel már a kiegészített termékeken, hanem az előállító/tulajdonos nevének kezdőbetűi is szerepelhettek a téglákon.

35. kép B. A. jelzettel ellátott debreceni téglá a Tanító utca 15. számú egykori házból Bozsó András nevével fémjelezve⁶⁰

⁵⁹ SZÜCS ERNŐ 1978: 204.

⁶⁰ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR. Megjegyzés: Horváth Péter gyűjtéséből

A szóban forgó portára bizonyos Bozsó András – az adatközlő nagyapja –, 1907-ben kért építési engedélyt. A kivitelezett utcafronti tömb mögött azonban megmaradhettek korábbi részek is, feltehetően tehát már 1896 előtt is folyhatott valamiféle bővítés, vagy átalakítás a házon. Az 1869-es népszámlálási adatokból pedig kitűnik, hogy ekkortájt is egy bizonyos Bozsó András – Bozsó György dédapja –, tulajdonolta ezt a földterületet, aki feltehetően 1833. körül születhetett, mivel az összeírás idején 36 éves volt. Ekképpen ténylegesen valószínűsíthető, hogy az itt talált házi előállítású B. A. jelzetű téglák még 1896 előtt készülhettek és a családfő szignatúrája látható az előállított és máig fennmaradt egynéhány terméken! ⁶¹

Téglavetőként 1840-ben már 36 főt vettek lajstromba, amikor is a tevékenység kezdett mindinkább egyfajta tőkés vállalkozássá válni. A korábbi téglavető társaságnak már csak kisebb része 7 fő égetett hagyományos keretek között ekkoriban, a többség – mintegy 30 fő –, inkább gazdáknak és építőmestereknek vállalt munkát „8-8 forint 30 krajcárért ezrit.” ⁶² Ily módon Somogyi Gábor vezetésével 1841-ben építővállalkozók összefogásával a volt téglavető társaság tagjaiból megalakulhatott a Műtéglagyár. Gyárszerű termelésre viszont még ekkor sem tértek át, lényegében tehát ezt is egyfajta manufaktúrának kell tekintenünk, amelyben a megfelelő vállalkozók irányítása és szervezése mellett a társaság tagjai még mindig jobbra a hagyományos keretek között állították elő termékeiket. ⁶³

36. kép A debreceni városházából származó 1840-es dátummal ellátott téglá ⁶⁴

⁶¹ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR

⁶² MNL. HBML. IV. A. 1013/F. 1847: 12.

⁶³ VARGA GYULA 1981: 338.

⁶⁴ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR. Megjegyzés: Horváth Péter gyűjtéséből

37-39. kép Emeleti padlóborítás darabja a városházáról az 1840-es évekből, illetve öt és hatszögletű padlástéglák a Somogyi kúriából. Ezek a burkolóanyagok szintén gátolták a tűz terjedését, s egyaránt esztétikusabbá tehettek egy-egy belvárosi ház kamráját, illetve szabadkéményes belsőterét is ⁶⁵

⁶⁵ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR. Megjegyzés: Horváth Péter gyűjtéséből. Az ötszögletű igen ritka járólap a Somogyi kúriából került elő, ahol számos hatszögű darabot is találtunk a terepbejárás során. Az épület egyébként 1842-re nemhogy állt, de már be is volt rendezve. Az ingatlant a debreceni köznyelv napjainkban csak Balogh-Vértessy kúriaként emlegeti, kivitelezése azonban Somogyi Gábor téglagyáros nevéhez köthető. Hatszögletű padlástéglák egyébiránt a Széchenyi utca 6. számú házban még napjainkban is találhatóak, de a Rákóczi utca 13., és a Tanító utca 10. számú ingatlanok bontásánál is nagyobb számban kerültek elő

Idővel a város téglából kirakott csatornaboltozatairól a szekérekerek sok helyen elhordták a földet, az utak kiterjedt kőburkolatról pedig még ekkoriban sem igen lehetett álmodozni, így 1845-ben Detrich Miklós királyi biztos kezdeményezésére újra napirendre került a település úthálózatának valamiféle maradandóbb anyaggal történő burkolása. Ezért a városi vezetőség a tégl- és cserépgyártásban már igencsak járatos Somogyi Gábort a kongótégla előállítás, illetve az ebből készített utak tanulmányozására Hollandiába küldte, s miután a mester tapasztalataival felvértezve hazaérkezett, beszámolót tartott. A kongótégla helyi előállítására meg is kezdődtek a kísérletek, amelyek nagy sikerrel kecsegtettek. A vezetőség hozzáállásából azonban kitűnt, hogy *„mindaddig (...) nem volna tanácsos alkalmazni, ameddig a kongó téglá nagyban való gyártása biztosítva nincs, nehogy a rosszalló ítéletre annyira kész lakosság ezen nagy fontosságú burkolatozási anyagtól elidegeníttessék.”*⁶⁶

Kísérletképpen 1846-ban azonban az akkori Sánta közt, avagy a mai Szent Anna utca Piac utca felőli torkolatát mégiscsak téglaburkolattal látták el, nem véletlenül nevezte később a köznyelv ezt a szakaszt Szép utcának.⁶⁷ A szabadságharc bukása után – bár 1850-ben és

40. kép Kézivetésű téglá, amin egy eb a száradás során átkutyagolt. Az építőelem a Szív utca 16. számú egykori XVIII. század vége felé, esetleg a XIX. század elején megvalósult cívisházból származik⁶⁸

⁶⁶ ZELIZY DÁNIEL 1882: 790.

⁶⁷ BALOGH LÁSZLÓ 2007: 344., 377.

⁶⁸ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR. Megjegyzés: Horváth Péter gyűjtéséből

1853-ban is 30 tég-lavető dolgozott a városban –, a közterületek téglaburkolattal való fedése viszont még erősebben megtorpanni látszott, mivel az idegenből Debrecenbe helyezett új polgármester 1855-ben Laibach város mintájára mégis inkább tölgykockákkal fedette volna le az utakat. A nagyerdőből kitermelt fa viszont rövid időn belül pusztulásnak indult a nyakig érő sárban. A főútvonalakon lefektetett anyagot így már 1863-ban fel kellett bontani. Ebben az időben – valamikor 1858 után – a település téglavető telepét is felszerelték végre egy Hoffmann-féle körkemencével illetve a kongó téglák készítéséhez szükséges téglasajtókkal is ellátták.

Ekképpen alapozták meg a korszerű városi téglá- és cserépgyárat, s bár Debrecenben még sokáig fedték a járdákat égetett agyaggal – hiszen ez volt a rendelkezésre álló kézenfekvő és viszonylag tartósnak tekinthető helyben előállítható legkiválóbb termék –, kezdetét vehette a pár évvel korábban még elképzelhetetlennek tűnő „macskakő” burkolatok kialakítása is, hiszen a bazaltot 1857-től kezdve – amikor már 38 téglavetőt írtak össze a településen –, vasúton is elszállíthatták a civisvárosba. Ezt követően tehát rohamosan gyarapodtak a kőutak is.⁶⁹

41. kép Gótikus DV betűkkel ellátott, Debrecen Város téglavetőjéből származó termék, amely feltehetően a XIX. század második feléből származtatható⁷⁰

⁶⁹ SZÜCS ISTVÁN 1871: 992., ZELIZY DÁNIEL 1882: 790., SÁPI LAJOS 1972: 56., VARGA GYULA 1981: 344., SÁPI LAJOS 1997: 69-70.

⁷⁰ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR. Megjegyzés: A téglák a Baross utca 9. számú ingatlan bontásakor került elő. Horváth Péter gyűjtése

A kor változását mutatja, hogy a második katonai felmérés idején az 1864-ben készült térképen már jól látható a mai Nagysándor telep régi téglavető árcai körüli állandó megtelepülés nyoma, a területet ekkoriban tehát már biztosan folyamatosan lakták. Feltételezhető azonban – ahogyan arra az előbbieken kitértünk –, hogy már jóval korábban is, amolyan a városá által megtűrt telepesekként a XVIII. század harmadik harmadában, illetve a XIX. század elején egyaránt élhettek e helyen téglavető munkások. Mindezt azonban korábbi hiteles atlaszokkal jelenlegi ismereteink szerint nem támaszthatjuk alá, erről ugyanis csak levéltári leírásaink tanúskodnak. Külön érdekesség azonban, hogy még 1864. körül is igencsak hevenyészett, rendezetlen területként ábrázolták a téglavető kalyibáit és elszórt földkunyhóit. Jól látható és kikövetkeztethető tehát a korábbi szórványos spontán megtelepedés volta, ami felett

42. kép A mai Nagysándor telep környékén 1864-ben már jól láthatók a téglavetőtelep vidékén megtűrt, szórványosan elhelyezkedő épületek sorai ⁷¹

⁷¹ A második katonai felmérés Debrecenre és környékére vonatkozó térképszelvényei. KRIEGSARCHIV – ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV. Lásd még: <https://mapire.eu/hu/map/secondsurvey-hungary/?layers=5&bbox=2398133.779084789%2C6028286.528824868%2C2407225.0081364573%2C6031152.917385561> Az oldal utolsó megtekintése: 2020. IX. 11.

a Városi Tanács részint szemet hunyhatott, hallgatólagosan ugyanis, de megtúrte a szóban forgó részeken a téglavetőök kinttartózkodását annak ellenére, hogy a külterületeken történő állandó lakhatást – a Csapó és Homokkert kényszeredett kivételével –, még 1880-ban is tiltották, holott 1882-re már három gyárszerűen üzemelő vállalat is működött Debrecenben. Ezeknek egyike volt a város által 1881-ben életrehívott, évenként 2 millió téglát, fedélcserpet és burkolati klinkertéglát előállító, és a már említett korszerű Hoffmann körkemencével ellátott műtéglagyár.

A másik jelentékeny előállító 1882 körül Boschetti András volt, bár Boschetti Domonkos – aki az 1869-es népszéírás idején ugyanúgy hozzátartozója Szent Anna utca 2535. számú házában lakott –, már akkoriban is téglakészítéssel foglalkozott, míg a többiek ekkor még jobbára a szalámigyártásban jeleskedtek. Gyáruk 1882. körül viszont már évente mintegy 300.000 égetett építőipari alapterméket állított elő! Harmadikként megemlíthető még az egykoron Zicherman Ignácné tulajdonát képező, évi 200.000 téglánál többet termelő üzem is, de mindez már az ipari téglaelőállítás története...⁷²

43. kép Debrecen Város gyárából származó kisméretű járdatégla feltehetően a XIX. század végéről⁷³

⁷² Megjegyzés: Az egykori szóban forgó Boschetti ház valahol a mai Szent Anna utca 34. számú panelsor helyén állt. Lásd még: MNL. HBML. DvK. 24., illetve az 1869. évi népszámlálás adatait, továbbá ZELIZY DÁNIEL 1882: 712.

⁷³ DMJV. PH. FŐÉPÍTÉSZI IRODA ÉPÍTÉSZETI ARCHÍVUM – MIKROFILMTÁR. Megjegyzés: A téglát a Domb utca 22/B. számú ház udvaráról származik. Horváth Péter gyűjtése

Forrásjegyzék

DÉRI MÚZEUM

(é. n) ZOLTAI LAJOS: Kéziratos hagyatéka

KRIEGSARCHIV – ÖSTERREICHISCHES STAATSARCHIV

- 1783 *I. Katonai felmérés Debrecenre és környékére vonatkozó térképszelvényei.* Original-Aufnahmskarte von Ungarn. Aufgenommen unter der Direktion des Obristen Neu und Obristlt. Baron v. Motzel des Generalquartiermeisterstabes in den Jahren 1782-1785. Josephinische Landesaufnahme (1763-1787.) Kriegsarchiv – Österreichisches Staatsarchiv. Kartenabteilung: B. IX. a. 527.
- 1864 *II. Katonai felmérés Debrecenre és környékére vonatkozó térképszelvényei.* Aufnahmskarte des Königreiches Ungarn. (1806-1869.) Kriegsarchiv – Österreichisches Staatsarchiv. Kartenabteilung: B. IX. a. 530.

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR HAJDÚ-BIHAR MEGYEI LEVÉLTÁRA

- 1550 *A castellum megsemmisülése.* Jelzet: MNL. HBML. IV. A. 1011/a. 1. k. 250.
- 1677 *Nagy Mihályné Szent Miklós utcai kapun kívül található szőlőjének eladására vonatkozó bejegyzés.* Jelzet: MNL. HBML. IV. A. 1011/a. 19. k. 437.
- 1799 *Királyi biztosi iratok.*
- 1812 KOVÁTS GYÖRGY: *A Postakerti szőlős térképe.* Jelzet: MNL. HBML. DvT. 278.
- 1837 BEREKSZÁSZI PÁL: *A kokaslói cserépvető térképe.* Jelzet: MNL. HBML. DvT. 650.
- 1844 KÁDÁR FERENC: *A Szigáti cserépvető és környékének térképe.* Jelzet: MNL. HBML. DvT. 658.
- 1844 *Királyi biztosi iratok.*
- 1845 *Tanácsülési jegyzőkönyv.* 1845. XII. 6.

- 1847 *A gazdáknak és építőmestereknek vállalt téglavetőmunkákra vonatkozó adatok.* Jelzet: MNL. HBML. IV. A. 1013/F. 1847: 12.
- 1869 *Népösszeírási adatok.*
- 1872 *Debrecen város kataszteri térképe a belterületekre vonatkoztatva.* Jelzet: MNL. HBML. DvK. 24.
- 1872 *Debrecen város kataszteri térképe a külterületekre vonatkoztatva.* Jelzet: MNL. HBML. DvK. 1.

ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

- 1752 KOVÁTS GYÖRGY: *Debrecen város kézíratos térképe.* Jelzet: OSZK. TK. 107. Növedéknapló 1954. B 2864. sz. M?P. 65. Lásd bővebben: <https://maps.hungaricana.hu/hu/OSZKTerkeptar/107/view/?bbox=-4391%2C-5834%2C8525%2C105> Az oldal utolsó megtekintése: 2020. X. 6.

Irodalomjegyzék

BALOGH ISTVÁN (Szerk.):

- 1984 BARTHA BOLDIZSÁR: *Rövid Chronica.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai II. In: GAZDAG ISTVÁN (Sorozatszerk.): Debrecen. 1-55.

BALOGH JÁNOS

- 1984 *A mezőgazdálkodás.* SZENDREY ISTVÁN (Szerk.): Debrecen története I. Kiadó: Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Debrecen. 471-492.

BALOGH LÁSZLÓ

- 2007 *Debrecen város utcanévkatasztere.* A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei 30. In: RADICS KÁLMÁN (Sorozatszerk.): Debrecen. 1-536.

BARTHA BOLDIZSÁR

- 1666 *Rövid Chronica, avagy oly Beszélgetés Mely a közelb elmúlt száz esztendőök alatt Debrecenben esett emlékezetesebb dolgokrul, tűz miatt való romlásokrul, változásokrul: kiváltképpen pedig, és bővebben ez nyolc esztendőök alatt való háborúságokban ezen helynek keserves állapotárul, sokféle nyomorúságirul, ennek lakosinak felső, közép, alsó rendéinek viselt dolgairul irattatott és szedegettetett össze.* Debrecen? 1-159.

ECSEDI ISTVÁN

- 1912 *A debreczeni népi építkezés.* A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője. Az „Ethnographia” melléklete. SEMAYER VILIBÁRD. (Szerk.): A Magyar Nemzeti Múzeum Kiadása. Budapest. XIII. évfolyam (Új sorozat VIII.) 3-4. füzet. 157-194.

KISHÁZI KOVÁCS LÁSZLÓ

- 1995 *A debreceni Szent Anna plébánia története.* Szent Gellért Egyházi Kiadó. Szeged. 1-168.

KOMORÓCZY GYÖRGY

- 1972 *A debreceni céhesipar reformkori helyzete (1820-1848.)* A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1971. In: DANKÓ IMRE (Szerk.): Debrecen. 145-169.
- 1972 *Hajdú-Bihari kéziratos térképek.* Hajdú-Bihar Megyei Levéltár közleményei. In: KOMORÓCZY GYÖRGY (Sorozatszerk.): Kiadó: Déri Múzeum Baráti Köre. Debrecen. 1-341.

MAGYAR KURIR

- 2019 *Háromszáz éve telepedtek meg a piaristák Debrecenben.* <https://www.magyarkurir.hu/hirek/haromszaz-eve-telepedtek-meg-piaristak-debrecenben> Az oldal utolsó megtekintése: 2020. X. 6.

MÓDY GYÖRGY

- 1984 *A falutól a mezővárosig.* SZENDREY ISTVÁN (Szerk.): Debrecen története I. Kiadó: Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Debrecen. 99-129.

RÁCZ ISTVÁN

- 1981 *A városgazdálkodás.* In: RÁCZ ISTVÁN (Szerk.): Debrecen története II. Kiadó: Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya. Debrecen. 244-270.

SÁPI LAJOS

- 1972 *Debrecen település- és építéstörténete.* In: DANKÓ IMRE (Szerk.): A Déri Múzeum Baráti Köre 10. kiadványa. Kiadó: Déri Múzeum Baráti Köre. Debrecen. 1-195.
- 1981 *A település fejlődése.* In: RÁCZ ISTVÁN (Szerk.): Debrecen története II. Kiadó: Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya. Debrecen. 70-88.
- 1997 *Debrecen városépítése és belterületének fejlődése 1850-1918.* In: GUNST PÉTER (Szerk.): Debrecen története III. Csokonai Kiadó. Debrecen. 65-75.

SZENDREY ISTVÁN

- 1984 *Debrecen a mezőváros.* SZENDREY ISTVÁN (Szerk.): Debrecen története I. Kiadó: Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Debrecen. 131-311.

SZÜCS ERNŐ

- 1979 *Téglagyártás Debrecenben a kapitalizmus korában.* A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1978. In: DANKÓ IMRE (Szerk.): Debrecen. 199-234.

SZÜCS ISTVÁN

- 1871 *Debreczen Város Történelme. A legrégibb kortól a mai időkig. I-III. kötet.* Debreczen. Nyomtatott a város könyvnyomdájában. 1-1104.

TAKÁCS BÉLA

- 1984 *Debrecen ipara 1693-ig.* SZENDREY ISTVÁN (Szerk.): Debrecen története I. Kiadó: Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Debrecen. 411-470.

VARGA GYULA

- 1981 *Ipari termelés – a társadalom iparos rétegei.* In: RÁCZ ISTVÁN (Szerk.): Debrecen története II. Kiadó: Debrecen Megyei Városi Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya. Debrecen. 309-352.

ZELIZY DÁNIEL (Szerk.):

- 1882 *Debreczen Szabad Királyi Város egyetemes leírása.* Debreczen. Nyomatott a város könyvnyomdájában. 1-920.

ZOLTAI LAJOS

- 1902 *Debreczen 200 év előtt. Gazdaságtörténelmi adatok.* Magyar gazdaságtörténelmi szemle. IX. évfolyam. 1. szám. Pátria Irod. Vállalat. Budapest. 1-29.
- 1932 *A debreceni városháza négyszázéves története. 1531-1931.* Debreceni Képes Kalendárium. XXXII. évfolyam. Méliusz Könyvkereskedés, Könyvkiadóhivatal, Zenemű- és Írószerkereskedés. Debrecen. 51-81.
- 1937 *Vázlatok a debreceni régi polgár házatájáról.* A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1936. In: SÓREGI JÁNOS (Szerk.): Debrecen. 99-131.

Képjegyzék

A DEBRECEN KÖRNYÉKI RÉGI TÉGLAVETŐK DATÁLÁSA ÉS ELHELYEZKEDÉSÜK

- 1783 *I. Katonai felmérés Debrecenre vonatkozó szelvényei.* Kriegsarchiv – Österreichisches Staatsarchiv. Leltári szám: B. IX. a. 527. Lásd még: <http://>

mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2402169.7673182967%2C6027907.653568687%2C2405227.248449704%2C6029918.90287544 A letöltés ideje: 2020. IX. 11.

A DEBRECENI ŐSI VÁROSHÁZA ÉPÜLETEI

1914 körül *Zoltai Lajos hagyatéka*. Déri Múzeum Történeti tár.

A DEBRECENI POSTAKERT

1812 KOVÁTS GYÖRGY: *Kéziratos résztérkép*. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Jelzet: MNL. HBML. DvT. 278.

A DEBRECENI VÁROSHÁZÁBÓL SZÁRMAZÓ 1840-ES DÁTUMMAL ELLÁTOTT TÉGLA

2020 *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archivum – Mikrofilmtár*. Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette

A KOKASLÓI TÉGLAVETŐ A XVIII. SZÁZADBAN

1783 *I. Katonai felmérés Debrecenre vonatkozó szelvényei*. Kriegsarchiv – Österreichisches Staatsarchiv. Leltári szám: B. IX. a. 527. Lásd még: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2402169.7673182967%2C6027907.653568687%2C2405227.248449704%2C6029918.90287544> A letöltés ideje: 2020. IX. 11.

A KOKASLÓI TÉGLAVETŐ A XIX. SZÁZADBAN

1837 BEREKSZÁSZI PÁL: *Kéziratos résztérkép*. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Jelzet: MNL. HBML. DvT. 650.

A MAI NAGYSÁNDORTELEP KÖRNYÉKE A XVIII. SZÁZADBAN

1783 *I. Katonai felmérés Debrecenre vonatkozó szelvényei*. Kriegsarchiv – Österreichisches Staatsarchiv. Leltári szám: B. IX. a. 527. Lásd még: <http://>

mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2402169.7673182967%2C6027907.653568687%2C2405227.248449704%2C6029918.90287544 A letöltés ideje: 2020. IX. 11.

A MAI NAGYSÁNDOR TELEP KÖRNYÉKE A XIX. SZÁZADBAN

1864 *II. Katonai felmérés Debrecenre vonatkozó szelvényei.* Kriegsarchiv – Österreichisches Staatsarchiv. Leltári szám: B. IX. a. 530. Lásd még: <https://mapire.eu/hu/map/secondsurveyhungary/?layers=5&bbox=2398133.779084789%2C6028286.528824868%2C2407225.0081364573%2C6031152.917385561> A letöltés ideje: 2020. IX. 11.

A MIKLÓS UTCAI KAPUN KÍVÜL FEKVŐ KERT

1783 *I. Katonai felmérés Debrecenre vonatkozó szelvényei.* Kriegsarchiv – Österreichisches Staatsarchiv. Leltári szám: B. IX. a. 527. Lásd még: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2402169.7673182967%2C6027907.653568687%2C2405227.248449704%2C6029918.90287544> A letöltés ideje: 2020. IX. 11.

A SZENT ANNA TEMPLOM ÁBRÁZOLÁSA A XVIII. SZÁZAD KÖZEPÉN

1752 KOVÁTS GYÖRGY: *Ichnographia Cittis Debreczen.* Kéziratos várostérkép. OSZK. TK. 107. Növedéknapló 1954. B 2864. sz. M?P. 65. Lásd bővebben: http://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index_phtml?id=000107 A letöltés ideje: 2020. X. 6.

A SZENT ANNA TEMPLOM HOMLOKZATA A XVIII. SZÁZADBAN

1746 körül <https://www.magyarKurir.hu/hirek/haromszaz-eve-telepedtek-meg-piaristak-debrecenben> A letöltés ideje: 2020. X. 6.

A SZIKGÁTI TÉGLAVETŐ

1844 KÁDÁR FERENC: *Kéziratos résztérkép.* Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Jelzet: MNL. HBML. DvT. 658.

A TÉGLÁSKERT

- 1783 *I. Katonai felmérés Debrecenre vonatkozó szelvényei.* Kriegsarchiv – Österreichisches Staatsarchiv. Leltári szám: B. IX. a. 527. Lásd még: <http://mapire.eu/hu/map/firstsurvey/?bbox=2402169.7673182967%2C6027907.653568687%2C2405227.248449704%2C6029918.90287544> A letöltés ideje: 2020. IX. 11.

A VÁROSHÁZA PADLÓBORÍTÁSÁNAK EGYIK DARABJA

- 2020 *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár.* Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette

AZ ANDRÁS TEMPLOM REKONSTRUKCIÓS RAJZA ZOLTAI LAJOS TOLLÁBÓL

- 1914 *Déri Múzeum Történeti tár.* Zoltai Lajos hagyatéka

CSERÉPVETŐMESTEREK NÉVBILLOGJAI DEBRECENI HÓDFARKÚ TETŐCSEREPEKEN I-II.

- 2020 *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár.* Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette

DEBRECENI HÓDFARKÚ TETŐCSEREPEK

- 2020 *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár.* Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette

D J MONOGRAMMAL ELLÁTOTT TÉGLA A KISTEMPLOM LÉPCSŐZETÉBŐL.

- 2020 körül *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár.* Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette

GÓTIKUS D V JELZETTEL ELLÁTOTT TÉGLA

2020 *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár. Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette*

HATSZÖGLETŰ PADLÁSTÉGLA A SOMOGYI KÚRIÁBÓL

2020 *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár. Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette*

KÉZIVETÉSŰ TÉGLA, AMIN EGY EB A SZÁRADÁS SORÁN ÁTKUTYAGOLT

2020 *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár. Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette*

KISMÉRETŰ JÁRDATÉGLA FELTEHETŐEN A XIX. SZÁZAD VÉGÉRŐL

2020 *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár. Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette*

K P MONOGRAMMAL ÉS ÚGYNEVEZETT „PERECES” ÖSSZEFORGATOTT DV ELLENJEGGYEL ELLÁTOTT TÉGLA

2020 körül *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár. Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette*

NY J MONOGRAMMAL ELLÁTOTT TÉGLA A CSEREPES UTCA 23. SZÁMÚ ARCHAIKUS CÍVISHÁZBÓL

2020 *Megjegyzés: HARANGI ATTILA magángyűjteményéből*

ÖTSZÖGLETŰ PADLÁSTÉGLA A SOMOGYI KÚRIÁBÓL

- 2020 *DMJV. PH. Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Mikrofilmtár. Megjegyzés: A tárgy HORVÁTH PÉTER gyűjtéséből származik, a fotót a szerző készítette*

PIARISTA TÉGLA DEBRECENBŐL

- 2020 https://forum.index.hu/Article/viewArticle?a=131609422&t=9096635&fbclid=IwAR2Wh_Sk69I_MZeQKVYC_IYif2mhxgWtRfVMxFkqhK_CAO6DI64INSFF8sc Az oldal utolsó megtekintése: 2020. IX. 11. Megjegyzés: A téglát a Debreceni Református Kollégium Múzeumának igazgatója Gáborjáni Szabó Botond helyezte letétbe a Fodor Gusztáv által a tiszaszentimrei templomtoronyban kialakított gyűjteményben, ahol napjainkban is megtekinthető

RÉGI AGYAGNYERŐGÖDÖR ÉS TÉGLAÉGETŐ SZEPESEN

- 1872 *Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára. Jelzet: MNL. HBML. DvK. 1.*